

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії та історії держави і права факультету № 1**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ
з навчальної дисципліни «Правознавство»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

053 Психологія (поліцейські)

Кам'янець-Подільський 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 1
Протокол від 16.08.2023 № 8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 (протокол від 15.08.2023 № 9).

Розробники:

1. Доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Лазарєв В. В.
2. Доцент кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент Юшкевич О. Г.

Рецензенти:

1. Професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, доктор юридичних наук, професор Гавриленко О. А.
2. Декан факультету № 4 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Марчук М.І.

**1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами.
(денна форма навчання)**

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		Лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
	1 семестр						Залік
Тема № 1. Загальна характеристика держави.	10	2	4			4	
Тема № 2. Механізм держави.	10	2	4			4	
Тема № 3. Поняття права. Норма права.	10	2	4			4	
Тема № 4. Джерела права. Система права та система законодавства.	10	2	4			4	
Тема № 5. Правові відносини.	14	2	2			10	
Тема № 6. Правовий статус людини і громадянина. Інструменти захисту прав людини і громадянина.	12	2	6			4	
Тема № 7. Реалізація права.	14	2	2			10	
Тема № 8. Правомірна поведінка, правопорушення, юридична відповідальність.	10	2	4			4	
Всього за 1 семестр:	90	16	30			44	
	2 семестр						Екзамен
Тема 9. Конституційне право як галузь права.	8	2	4			2	
Тема № 10. Конституційно-правовий статус особи та органів публічної влади.	10	2	4			4	
Тема № 11. Адміністративне право як галузь права.	12	2	6			4	
Тема № 12. Загальна характеристика публічної служби.	12	2	2			8	
Тема № 13. Кримінальне право як галузь права.	12	2	6			4	
Тема № 14. Засади кримінального процесу.	12	2	2			8	
Тема № 15. Цивільне право як галузь права.	12	2	2			8	
Тема № 16. Засади цивільного процесу.	12	2	2			8	
Всього за 2 семестр:	90	16	28			46	

2. Методичні вказівки до семінарських занять.

Тема № 1. Загальна характеристика держави.

Семінарське заняття № 1. Загальна характеристика держави.

Навчальна мета заняття: визначення поняття та ознаки держави, з'ясування сутності держави, формулювання поняття функцій держави, та види.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки держави.
2. Поняття та види функцій держави.
3. Міжнародні об'єднання держав. Незалежна і суверенна Україна як гарант євроатлантичної безпеки.

Методичні вказівки:

Розглядаючи перше питання, необхідно звернути увагу на те, що поняття «держава» в юридичній науці має достатньо багато значень та визначень, які різняться між собою ступенем змістовної завантаженості, обсягом формулювання, набором спеціальних наукових категорій. При з'ясуванні ознак держави, слід зважати на те, що є різні точки зору на їх кількість та назву. Наприклад, до основних ознак держави відносять: територію, населення, наявність публічної влади, суверенітет, наявність права, систему оподаткування, формальні реквізити (гімн, прапор, герб) тощо.

Готуючись до другого питання, слід розуміти, що функції держави – це основні напрями внутрішньої і зовнішньої діяльності держави, в яких виражається і конкретизується його сутність і соціальне призначення. Розгляд функцій держави доцільно здійснювати за допомогою загальної класифікації функцій на внутрішні та зовнішні. При цьому внутрішні функції - це основні напрями діяльності держави по виконанню внутрішніх завдань, а зовнішні - основні напрями діяльності держави по здійсненню завдань, що стоять перед нею у взаємовідношенні з іншими державами і всією світовою спільнотою.

Останнє питання потребує зосередження уваги на визначенні поняття та ознак міжнародного об'єднання держав (Європейський Союз, Британська Співдружність та ін.). Необхідно відрізнити міжнародні об'єднання держав від міждержавних об'єднань, як політичних, економічних, військових союзів, коаліцій тощо (ООН, НАТО та ін.). При висвітленні цього питання слід враховувати особливості воєнного стану в Україні, введеного в результаті повномасштабного вторгнення росії до України. У відповідь НАТО рішуче підтримала суверенітет і територіальну цілісність України. Вона розпочала найбільше підсилення своєї колективної оборони з часів холодної війни. Вона призупинила співпрацю з Росією, залишаючись при цьому відкритою для діалогу. Західні держави також наклали санкції на росію. Члени НАТО дуже чітко демонструють, що не можуть і не будуть поступатися принципами, які покладено в основу Альянсу і безпеки в Європі і Північній Америці.

Питання цільових виступів:

1. Сутність держави та її призначення в суспільстві.
2. Державний суверенітет, суверенітет народу і нації, його співвідношення.
3. Загальна характеристика історичних типів держав (цивілізаційний підхід).
4. Історичні типи держав за формаційним підходом.
5. Теорії (наукові концепції) походження держави.
6. Організація влади і нормативне регулювання у первісному суспільстві.
7. Загальні закономірності виникнення держави і права.
8. Ознаки держави, що відрізняють її від самоврядування первісної общини.
9. Ознаки права, що відрізняють його від соціальних норм первісної общини.
10. Міжнародні об'єднання держав та їх відмінність від держави.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.
5. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
6. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 93-102, 105-110.
7. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 75-86, 98-108, 111-123. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
8. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 43-65, 66-90. <http://surl.li/ifuqm>.
9. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч.

посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 32-44, 51-63, 85-99 URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с., С 5-15. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.

2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 21-23, 28-30. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

3. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. Право України. 2022. № 5. С. 124-134.

4. Флоріан Енке. Незалежна і суверенна Україна є ключем до євроатлантичної безпеки. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/07/08/nezaleyona-suverenna-ukrana-klyuchem-do-vroatlantichno-bezpeki/index.html>.

Семінарське заняття № 2. Форми держави.

Навчальна мета заняття: визначення чіткі уявлення про форму держави та її структурні елементи: форма держави, форма державного устрою, форма державно-правового режиму. Здобувачі вищої освіти повинні знати і вміти застосовувати критерії поділу республіканських форм правління за видами; засвоїти особливості та динаміку формування сучасної української держави; надати основи знань про сучасні міжнародні об'єднання держав та їх відмінність від держави.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Форма державного правління.
2. Форма державного устрою.
3. Форма державного режиму.

Методичні вказівки:

У першому питанні слід зважати на те, що визначення категорії «форма держави» передбачає поєднання в єдину систему її структурних елементів: форми державного устрою, форми державного правління, форми державного політичного режиму, що відображають процес формування та реалізації державної влади. В свою чергу, форма державного правління – це елемент форми держави, який характеризує порядок організації вищих державних органів, їхню компетенцію та взаємовідносини між ними. Формами державного правління є монархія і республіка.

Друге питання щодо аналізу форми державного устрою вимагає

приділення окремої уваги питанню про суперечливу категорію «конфедерація». Характеристика форми державного правління вимагає висвітлення особливостей процесу формування, звітності та відповідальності вищих виконавчих органів державної влади.

Відповідаючи на третє питання, необхідно розуміти, що форма державного політичного режиму може бути більш ретельно визначена шляхом класифікації всіх видів режиму за критерієм демократичності.

Питання цільових виступів:

1. Сучасні різновиди форм державного правління.
2. Формування та розвиток форм державного правління в Україні.
3. Демократичний режим: поняття, види.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
4. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 93-102, 105-110.
5. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 75-86, 98-108, 111-123. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
6. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 43-65, 66-90. <http://surl.li/ifuqm>.
7. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 32-44, 51-63, 85-99 URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 21-23, 28-30. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 61-172, 198-216, 238-269.
3. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. Право України. 2022. № 5. С. 124-134.

Тема № 2. Механізм держави.

Семінарське заняття № 3. Механізм держави.

Навчальна мета заняття: визначення комплексного уявлення про механізм держави, його структуру і чітко засвоїти: поняття та складові державного апарату.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки та структура механізму держави.
2. Державний апарат: поняття та структура.
3. Поняття, ознаки та види державного органу.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що механізм держави – це система нормативно визначених державних організацій, за посередництвом яких держава виконує покладені на неї завдання та реалізує функції. Серед ознак механізму держави виділяють наступні: цілісність ієрархічної системи державних організацій, яка побудована на засадах субординації та координації, забезпечується єдиними принципами організації, єдиними завданнями і цілями їх діяльності; має чітку визначену структуру з певними зв'язками між її елементами тощо. У юридичній літературі немає єдиної точки зору щодо структури механізму держави. Проте, як правило, до структури механізму держави відносять державний апарат, державні підприємства, державні установи.

Друге питання припускає визначення державного апарату як певної частини механізму держави, системи всіх державних органів, які наділені владними повноваженнями для здійснення функцій та завдань держави. Державний апарат покликаний виконувати основні функції держави щодо практичного здійснення державної влади і управління і є невід'ємним атрибутом як виникнення, так і існування та функціонування держави. Найважливішим структурним елементом державного апарату є орган держави. Державний апарат складається з державних органів. Орган держави — це група осіб чи одна особа (державні службовці), яка має юридично оформлену державно-владну компетенцію для виконання завдань та функцій держави. Кожний орган держави утворюється для здійснення певного виду державної діяльності, тобто має свій предмет відання, завдання та функції, має визначену структуру. Структуру державного органу становлять: апарат, що безпосередньо виконує завдання та функції держави, маючи для цього державно-владні повноваження (особи, які здійснюють керівництво, відповідно до покладених на них обов'язків і наданих їм повноважень); допоміжний апарат, що не має державно-владних повноважень (спеціалісти та інші особи, що забезпечують технічні умови у здійсненні керівних управлінських функцій).

Висвітлення третього питання передбачає визначення поняття «державний орган» як одна особа або організована група осіб, спеціально призначені для реалізації державної влади в передбачених законом випадках.

До числа державних органів ставляться, наприклад, суд, президент, парламент і т.п. Основними ознаками державних органів є створюються й функціонують у відповідності й на основі норм права; відносна структурна й функціональна відособленість у механізмі держави по ознаці їхньої спеціалізації; функціональна взаємодія один з одним у процесі реалізації кожним своїх повноважень, обов'язків. Державні органи класифікуються на види за різними критеріями: за обсягом владних повноважень; широтою компетенції; за способом формування тощо.

Питання цільових виступів:

1. Система «стримувань і противаг».
2. Співвідношення і взаємодія держави та особи.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.
4. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.
5. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.
6. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
7. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
8. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.
10. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
11. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
12. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки:

Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.

13. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

14. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 80-89, 102-105.

15. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 89-96. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

16. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 108-123. <http://surl.li/ifuwqm>.

17. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 64-75. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. № 2. С 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>.

2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 35-45. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

3. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 25-34.

4. Ковбаса В. М. , Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 245-248.

5. Корелова В., Рябченко Я., Солодка А. Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій. Проблеми законності. 2023. Вип. 161. С. 119-138.

6. Лялюк О. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 6-23.

Семінарське заняття № 4. Система публічних органів.

Навчальна мета заняття: визначення системи публічних органів в Україні; правових форм діяльності держави (правотворча, правозастосовна, установча, контрольно-наглядова) та методів здійснення функцій держави.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Система державних та недержавних органів.
2. Правові форми та методи здійснення функцій держави.
3. Особливості діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання потребує зосередження уваги на тому, що до публічних органів відносяться державні органи та органи місцевого самоврядування. Всі державні органи насамперед треба розрізняти орієнтуючись на принцип розподілу державної влади, відповідно до якого є державні органи законодавчі, виконавчі та судові. При цьому законодавча влада - це галузь державної влади, делегована народом своїм представникам у парламенті, що надає їм виключне право приймати закони. Органи законодавчої влади, як правило (але не завжди), є виборними і мають різні назви: Верховна Рада, Конгрес, Сейм. Виконавча влада – це галузь державної влади, що володіє правом безпосередньо управляти країною, виконувати закони та інші нормативні акти, ухвалені законодавчою владою. Судова влада - незалежна галузь державної влади, що володіє виключним правом здійснювати правосуддя і ухвалювати рішення в процесі судочинства. Недержавними органами є неурядові організації, приватні нотаріуси, адвокати тощо.

Особливої уваги потребує питання про правові форми діяльності держави (правотворча, правозастосовна, установча, контрольно-наглядова). Тут слід не тільки формулювати визначення змісту цих форм діяльності, але й супроводжувати їх практичними прикладами у діяльності української держави.

Розглядаючи третє питання особливу увагу слід приділити особливостям діяльності органів публічної влади в умовах воєнного стану. Слід враховувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

Питання цільових виступів:

1. Система державних органів за Конституцією України.
2. Запровадження комендантської години під час дії воєнного стану.
3. Порядок заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан.

Література:**Основна:**

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

4. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.

5. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/586-14#Text>.

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

7. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

8. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

9. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

10. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

11. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.

12. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

13. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 80-89, 102-105.

14. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 89-96. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

15. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 108-123. <http://surl.li/ifuqmq>.

16. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 64-75. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. Держава та регіони. 2022. № 2. С 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>.

2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 35-45. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

3. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 25-34.

4. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. Право і безпека. 2022. № 1(84). С. 39-46.

5. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 245-248.

6. Корелова В., Рябченко Я., Солодка А. Вплив правового режиму воєнного стану на діяльність Кабінету Міністрів України та військових адміністрацій. Проблеми законності. 2023. Вип. 161. С. 119-138.

7. Лялюк О. Правове регулювання компетенції місцевого самоврядування в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми законності. 2023. Вип. 160. С. 6-23.

Тема № 3. Поняття права. Норми права.

Семінарське заняття № 5. Поняття права.

Навчальна мета заняття: вивчення права в об'єктивному та суб'єктивному розумінні, визначення його функцій та принципів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття і ознаки права.
2. Об'єктивне (позитивне) право та його ознаки, співвідношення з суб'єктивним правом.
3. Функції та принципи права.

Методичні вказівки:

Розкриваючи поняття «права», слід виходити із того, що у праві як складній категорії можна виділити юридичну та соціальну сторону. У суто юридичному сенсі слова право - це система загальнообов'язкових, формально визначених, встановлених і забезпечуваних державою правил поведінки. Право як соціальне явище є регулятором суспільних відносин. Через формальне закріплення міри свободи, рівності і справедливості право виражає єдність загально-соціальних і групових інтересів. Право - це система загальнообов'язкових, формально-визначених, встановлених і охоронюваних державою правил поведінки, що виражає міру свободи і справедливості, досягнуту певним суспільством, і служить для регулювання суспільних відносин. До головних та невід'ємних ознак права відносять: загальнообов'язковість, нормативність, формальна визначеність, системність,

зв'язок з державою, регулятивна, вираз міри свободи і справедливості, процедурність, компромісний характер.

Наступне питання потребує розуміння слово «об'єктивне» означає, що норми права отримали об'єктивацію у формах (джерелах) права й тому є незалежними від індивідуального інтересу (волі, розсуду) та свідомості суб'єкта права; суб'єктивне право – це міра можливої поведінки суб'єкта суспільних відносин, що передбачені нормами об'єктивного права.

При підготовці до третього питання необхідно зважати на те, що функції права - це основні напрями впливу права на людину і суспільство (на суспільні відносини). Категорія функцій права допомагає з'ясувати соціальне призначення права, характер його впливу на поведінку учасників суспільних відносин. Розрізняють загальносоціальні і спеціально-юридичні функції права. Під принципами права розуміють об'єктивно властиві праву відправні начала, незаперечні вимоги (позитивні зобов'язання), які ставляться до учасників суспільних відносин із метою гармонічного поєднання індивідуальних, групових і громадських інтересів. Іншими словами, це є своєрідна система координат, у рамках якої розвивається право, і одночасно вектор, який визначає напрямок його розвитку. Принципи є підставою права, містяться у його змісті, виступають як орієнтири у формуванні права, відбивають сутність права та основні зв'язки, які реально існують у правовій системі. У принципах зосереджено світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Принципи права визначають шляхи вдосконалення правових норм, виступаючи як керівні ідеї для законодавця. Вони є сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку, функціонування суспільства і правовою системою. Завдяки принципам, правова система адаптується до найважливіших інтересів і потреб людини і суспільства.

Питання цільових виступів:

1. Цінність права.
2. Поняття, основні ознаки та система соціального регулювання.
3. Взаємодія та взаємний вплив права, політики, економіки.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

7. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 165-187, 189-204, 206-220, 260-282.

8. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 147-158, 162-172, 175-187. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

9. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 140-191. <http://surl.li/ifuqm>.

10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 131-148. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 329-334. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

2. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів у часі: необхідність нормативного визначення. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2023. № 76. С. 3-8.

3. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 100-106. URL: <http://surl.li/ixzyx>.

Семінарське заняття № 6. Норми права.

Навчальна мета заняття: вивчення поняття норми права, її структури, видів та співвідношення зі статтями нормативно-правових актів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Соціальні норми, їх визначення та види.
2. Поняття норми права та її основні ознаки. Види норм права.
3. Структура норми права: гіпотеза, диспозиція, санкція.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання, розглядаючи поняття «соціальні норми», слід зважувати, що це правила поведінки, що поширюються на певні

групи людей, регулюють суспільні відносини і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу третью питання потребує проведення загальної класифікації соціальних норм, що здатні впливати у якості правил на суспільні відносини. Соціальні норми поділяються на: норми права – які встановлюються і охороняються державою; моральні норми – норми, що склалися у людському суспільстві у зв'язку з уявленням про добро, зло, правду, справедливість; звичаї – норми, що склалися історично і в результаті багаторазового повторення увійшли у звичку; корпоративні норми – норми громадських організацій, які визнає держава; релігійні норми – норми, відображені в Корані або інших релігійних книгах.

Розглядаючи друге питання слід звернути увагу на те, що найбільш повне та адекватне визначення категорії «норма права» можливе завдяки розкриттю його головних та невід'ємних ознак. Характеристика системності, загальної обов'язковості, формальної визначеності, забезпеченості владою держави, нормативності та інших ознак досягається поясненням їх внутрішньої суті з відповідними прикладами та порівняннями. Загальну класифікацію видів норм права слід починати з розподілу всієї системи юридичних норм за значенням у правовому регулюванні на матеріальні та процесуальні з відповідними визначеннями та прикладами. Рекомендується включити у характеристику різновидів норм права такі класифікації як: за галузевою належністю; за способом викладення диспозиції, гіпотези, санкції; за юридичною силою та ін. Окрему увагу бажано приділити нетиповим спеціалізованим нормам. Тут необхідно роз'яснити і саму нетиповість та спеціалізованість даних норм і, водночас, розкрити на прикладах окремі види: загально-закріплюючи, дефінітивні, декларативні, оперативні, колізійні.

Третє питання потребує ознайомлення із особливостями структури норми права. У правовій науці превалює положення про трьохелементну побудову правової норми, відповідно до якої норма права, по-перше, повинна встановлювати певне правило поведінки шляхом закріплення прав і обов'язків суб'єктів; по-друге, вона повинна визначати умови, при наявності яких суб'єкти можуть реалізовувати ці права та обов'язки і, по-третє, – закріплює певні засоби забезпечення приписів, що в ній містяться. Відповідно до таких завдань норма права складається з трьох логічно поєднаних структурних елементів – гіпотези, диспозиції і санкції. Всі частини норми права є рівнозначними. Тільки в результаті системного об'єднання, цілісної єдності трьох частин – гіпотези, диспозиції і санкції, що мають відносну самостійність і свої особливості, утвориться цілісне, якісно нове правило поведінки – норма права.

Питання цільових виступів:

1. Нетипові (спеціалізовані) норми права.
2. Співвідношення моральних норм та норм права.
3. Способи викладу правових норм у статтях нормативно-правових актів (прямий, посилковий і банкетний; казуїстичний, абстрактний).

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
7. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 165-187, 189-204, 206-220, 260-282.
8. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 147-158, 162-172, 175-187. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
9. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 140-191. <http://surl.li/ifuwqm>.
10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 131-148. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с., С. 39-45. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/ac7bb7eb-c151-4cbe-9a21-1694ad17b988>.
2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 329-334. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
3. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів у часі: необхідність нормативного визначення. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2023. № 76. С. 3-8.
4. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра

міжнародного та європейського права, 2023. С. 100-106. URL: <http://http://surl.li/ixzyx>.

**Тема № 4. Джерела права. Система права та система законодавства.
Семінарське заняття № 7. Джерела права.**

Навчальна мета заняття: вивчення особливостей основних та факультативних джерел (форм) права, проведення класифікації нормативно-правових актів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види форм (джерел) права.
2. Поняття, ознаки та види нормативно-правового акту. Особливості дії нормативно-правових актів в умовах воєнного стану.
3. Закон як акт вищої юридичної сили. Класифікація законів.
4. Види підзаконних нормативно-правових актів.
5. Дія нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб.

Методичні вказівки:

При підготовці до першого питання необхідно зважати на те, що джерела (форми) права - це офіційні способи зовнішнього вираження й закріплення норм права. Види основних джерел (форм) права: а) нормативно-правовий акт; б) нормативно-правовий договір; в) правовий звичай; г) правовий прецедент. Також слід пам'ятати, що термін «джерелами права» може вживатися у різних значеннях. В матеріальному сенсі джерела права – це соціально-економічні та політичні умови життя суспільства, що об'єктивно викликають виникнення права, необхідність правового регулювання. В ідеологічному значенні – це правосвідомість, погляди, ідеї та доктрини, під впливом яких формується право. В історичному контексті джерела права – це тексти законів минулого, літописи, історичні хроніки, які надають можливість простежити процес становлення і розвитку права в різні епохи. Нарешті, в формально-юридичному смислі джерела права – це офіційно визнані форми зовнішнього виразу і закріплення юридичних норм. Форма (джерело) права демонструє, в який спосіб держава створює, фіксує ту чи іншу норму права, в якому вигляді ця норма доводиться до свідомості людей.

Розгляд другого питання передбачає розкриття поняття «нормативно-правовий акт» як виданий у встановленому порядку уповноваженим на це органом акт правотворчості, який містить загальнообов'язкові правила поведінки. До ознак нормативно-правового акта можна віднести: приймається або санкціонується уповноваженими органами держави (правотворчими органами) або народом (через референдум); завжди містить нові норми права або змінює (скасовує) чинні, чітко формулює зміст юридичних прав і обов'язків; приймається з дотриманням певної процедури тощо. За юридичною силою нормативно-правові акти поділяються на: закони; підзаконні

нормативно-правові акти. За сферою дії нормативно-правові акти поділяються на: акти зовнішньої дії; внутрішньої дії. Акти зовнішньої дії розповсюджуються на необмежене коло суб'єктів (Цивільний кодекс, Кримінальний кодекс, Закон про громадянство тощо). Акти внутрішньої дії адресовані суб'єктам, що входять до складу відповідного міністерства, відомства, організації (наприклад, Положення про проходження служби рядовим і начальницьким складом органів внутрішніх справ). До цієї категорії відносяться також локальні акти, що приймаються на підприємствах та установах та регулюють різні внутрішні питання: статuti, положення, правила внутрішнього трудового розпорядку, правила господарської та фінансової діяльності тощо. Види нормативно-правових актів за характером волевиявлення: акти встановлення норм права; акти заміни норм права; акти скасування норм права. Види нормативно-правових актів за галузями законодавства: цивільні; кримінальні; адміністративні; кримінально-процесуальні тощо. Окремо слід наголосити, що нормативно-правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим, рішення Ради міністрів Автономної Республіки Крим, рішення місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, які стосуються прав і свобод людини і громадянина, що обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану, тимчасово не застосовуються.

Третє питання, характеристика закону як юридичної категорії, в контексті даної теми, розкриває один з видів нормативно-правового акту, що характеризується вищою юридичною силою. Це потребує формулювання самої дефініції та здійснення загальної класифікації видів закону. Окремо доцільно дати пояснення сфері впливу закону, тобто видам дії закону у часі, просторі та щодо кола осіб.

Наступне питання також орієнтоване на розкриття змісту одного з видів нормативно-правового акту – підзаконного акту. Тут важливо не тільки визначити поняття та різновиди підзаконних нормативно-правових актів, але й вказати на специфіку співвідношення їх з законом, як актом вищої юридичної сили.

Останнє питання потребує з'ясування особливостей дії нормативно-правових актів у часі, у просторі та за колом осіб.

Питання цільових виступів:

1. Поняття та юридична природа актів Конституційного Суду України.
2. Поняття та юридична природа актів Верховного суду.
3. Конституція держави – основа правової системи суспільства.

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 112-133, 165-187, 260-283, 285-299.
2. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 190-197, 199-

222.

URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

3. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 192-218. <http://surl.li/ifuwqm>.

4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 149-162, 168-179. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення К. : ВД «Професіонал», 2022. 226 с., с. 3-6. URL: <https://jurkniga.ua/contents/voienний-stan-v-ukraini-aktualni-rozjasnennya-garantii-dotrimannya-zakonnosti-zaboroni-i-obmezheniya-normativne-zabezpechennya.pdf>.

2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 393-408. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

3. Магновський І. Й. Конституційність нормативних актів крізь призму верховенства Основного Закону держави. Наукові праці НУ ОЮА. 2023. Т. XXXII. С. 85-93.

4. Полєва Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 18-22.

Семінарське заняття № 8. Система права та законодавства.

Навчальна мета заняття: вивчення понять система права та система законодавства, їх структури та співвідношення, форм систематизації нормативно-правового матеріалу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, основні ознаки і структура системи права.
2. Поняття, основні риси та структура системи законодавства.
3. Тлумачення норм права: поняття, мета, функції.
4. Способи та види тлумачення норм права.
5. Інтерпретаційно-правовий акт: поняття та види.

Методичні вказівки:

Відповідаючи на перше питання необхідно враховувати, що система права - це обумовлена характером суспільних відносин внутрішня будова (або структура) права, виражена в єдності та узгодженості усіх норм права, що діють в державі, а також в розподілі цих норм за галузями та інститутами. Дослідження структури системи права спрямовується на роз'яснення суті

категорії «інститут права» з відповідними прикладами галузевих та міжгалузевих інститутів; роз'яснення категорій «галузь права» та «підгалузь права», з використанням таких елементів як «норма права» та «інститут права» і певними прикладами.

Друге питання потребує розуміння системи законодавства як єдиного комплексу усіх діючих нормативно-правових актів держави, що поділяється на елементи в залежності від предмету правового регулювання, юридичної сили, а також від особливостей форми державного устрою. Пояснення окремих різновидів систематизації: консолідації, інкорпорації та кодифікації необхідно ілюструвати прикладами з сучасних законодавчих збірок та кодексів України.

Вивчаючи третє питання щодо змісту, мети та функцій тлумачення норм права, треба показати, в яких значеннях відбувається розуміння поняття «тлумачення права (як певна інтелектуальна діяльність, спрямована на досягнення змісту норм права; як результат, що виражається у тексті, де розкривається дійсний зміст норми права). Також потребують аналізу два основні елементи тлумачення норм права: уявлення змісту норм права та його роз'яснення. Треба встановити об'єкт тлумачення та безпосередній предмет тлумачення права. Осібно звернути увагу на те, що загалом тлумачення норм права спрямовано на досягнення однорідності розуміння та застосування норм права. Цілі тлумачення визначаються особливістю предмета тлумачення, який також обумовлений: 1) загальним, абстрактним характером правових норм; 2) вживанням термінів, які є більш вузькими чи більш широкими, ніж правове поняття, що вони виражають, або вживання слів-синонімів на позначення одного поняття; 3) наявністю в юридичних текстах спеціальних юридичних термінів та оціночних категорій; 4) вживанням висловів, які вимагають з'ясування можливих варіантів поведінки, що ними передбачаються; 5) системністю норм права, що зобов'язує суб'єкта тлумачення враховувати взаємозв'язок і взаємозумовленість норм права (наприклад, зв'язок між загальними та спеціальними, конкретизуючими, спеціалізованими правовими нормами); 6) необхідністю забезпечення органічної єдності «духу» і «букви» закону. Далі необхідно подати дефініцію поняття «тлумачення норми права» та окреслити його функції

Інструментарієм інтерпретаційно-правової діяльності виступають способи тлумачення юридичних норм. Розгляд цього питання слід розгортати з допомогою розкриття змісту таких прийомів як граматичний, мовний, логічний, техніко-юридичний та інші. Корисно супроводжувати такий огляд з допомогою прикладів з сучасних актів тлумачення чинного законодавства України.

Четверте питання потребує розуміння того, що класифікація видів тлумачення норм права здійснюється шляхом класичного розподілу всіх різновидів на офіційне та неофіційне тлумачення юридичних норм. Для більш повного розкриття особливостей кожного виду тлумачення використовують метод порівняння. Пояснення видів неофіційного тлумачення передбачає розкриття змісту побутового, доктринального, професійного та неофіційне розкриттям змісту автентичного, делегованого казуального.

У межах останнього питання слід зупинитися на основних ознаках

інтерпретаційно-правового акту, виокремити основні його види. При цьому необхідно врахувати те, що інтерпретаційно-правового акт не може містити норми права та має рекомендаційний характер, якщо інше не передбачено законом.

Питання цільових виступів:

1. Правова система, її співвідношення з системою права.
2. Основні правові системи сучасності (загальна характеристика).

Література:

Основна:

1. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 112-133, 165-187, 260-283, 285-299.
2. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 190-197, 199-222. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
3. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 192-218. <http://surl.li/ifuqgm>.
4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 149-162, 168-179. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення К. : ВД «Професіонал», 2022. 226 с., с. 3-6. URL: <https://jurkniga.ua/contents/voiennyi-stand-v-ukraini-aktualni-roziasnennya-garantii-dotrimannya-zakonnosti-zaboroni-i-obmezheniya-normativne-zabezpechennya.pdf>.
2. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 393-408. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.
3. Магновський І. Й. Конституційність нормативних актів крізь призму верховенства Основного Закону держави. Наукові праці НУ ОЮА. 2023. Т. XXXII. С. 85-93.
4. Полєва Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 18-22.

Тема № 5. Правові відносини.

Семінарське заняття № 9. Правові відносини.

Навчальна мета заняття: визначення поняття та основних видів правовідносин, їх структурних елементів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, ознаки і види правових відносин.
2. Структура правовідносин. Суб'єкти і об'єкти правових відносин.
3. Зміст правових відносин.
4. Юридичні факти.

Методичні вказівки:

Перше питання ставить завдання визначити поняття «правових відносин» та окреслити коло їх невід'ємних ознак. Так, під правовими відносинами розуміють специфічні вольові суспільні відносини, які виникають і здійснюються на основі норм права, учасники яких взаємопов'язані суб'єктивними правами та юридичними обов'язками. Вони мають наступні ознаки: правовідносини є результатом свідомої діяльності людей, в якій складається модель майбутніх стосунків з огляду на існуючі людські цінності та суспільні пріоритети; правовідносини формуються на основі реальних суспільних відносин. Вони юридично виражають економічні, політичні, сімейні, національні та інші реально існуючі в житті відносини, є засобом їх регулювання; правовідносини виникають, припиняються чи змінюються відповідно до правових норм, які впливають на поведінку людей і через неї реалізуються. У реальній дійсності правовідносини можуть виникати лише тоді, коли чинна норма права встановлює взаємні права і обов'язки учасників (суб'єктів) конкретних суспільних відносин. Єдиний виняток з цього правила становить виникнення правовідносин у разі вирішення справи на основі аналогії права.

Розгляд другого питання передбачає розуміння поняття «суб'єкт правових відносин» як фізичні, юридичні та інші особи, які є носіями суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, необхідних для участі у конкретному правовідношенні. Суб'єктами правовідносин можуть бути: фізичні особи: громадяни України, іноземці, особи без громадянства; юридичні особи: державні органи, установи і організації, суб'єкти підприємницької діяльності, зареєстровані як юридичні особи незалежно від форми власності; політичні партії та інші об'єднання громадян; релігійні організації; територіальні громади та інші спільності: трудові і навчальні колективи, нація, народ; Автономна республіка Крим; держави; міжнародні організації. Для того, щоб особа стала учасником правовідносин, вона повинна бути право суб'єктною, тобто вона повинна володіти певною правоздатністю, дієздатністю і деліктоздатністю.

В свою чергу об'єктами правовідносин є будь-які блага, у зв'язку з якими у суб'єктів виникають суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Об'єктами правовідносин можуть бути: особисті немайнові блага (життя, здоров'я, безпечне для життя і здоров'я довкілля, особиста недоторканість, честь і гідність особи, ділова репутація тощо); майнові блага (право власності, майнові

права та обов'язки тощо); результати інтелектуальної діяльності (твори науки, винаходи, твори літератури і мистецтва, інші результати творчої діяльності); певні дії суб'єктів; результати певних дій суб'єктів. Об'єктами правових відносин можуть бути як матеріальні так і духовні блага, а також будь-яка діяльність і поведінка суб'єктів, що не заборонена правовими нормами.

Третє питання розкривається шляхом характеристики двох основних елементів змісту правових відносин: фактичного змісту та юридичного змісту. Юридичний зміст правовідносин - це передбачені нормами права реальна можливість суб'єктів правовідносин щодо здійснення суб'єктивних прав та юридичних обов'язків. Фактичний зміст правовідносин - це фактична поведінка суб'єктів правовідносин, у межах якої реалізуються їхні суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Юридичний і фактичний зміст нетотожні. Перший - значно ширший другого і містить невизначену кількість можливостей. Таким чином, юридичний зміст правовідносин визначає те, як правовідносини повинні відбуватися, а фактичний зміст правовідносин показує те, як вони відбулися у реальній дійсності.

При підготовці до четвертого питання слід розуміти, що юридичні факти не є елементом правовідносин, проте є підставою виникнення, зміни та припинення правовідносин. Без юридичних фактів навіть за наявності чинних правових норм виникнення правовідносин неможливе. Факти стають юридичними не в силу якихось особливих внутрішніх властивостей, а внаслідок визнання їх такими законом. Не всі факти, дії, випадки, обставини тощо набувають юридичного значення, а тільки ті, що входять до сфери правового регулювання і можуть спричинити юридичні наслідки. Право не породжує факти, вони виникають і існують поза ним, але право надає їм статусу юридичних. Юридичні факти - це реакція правової норми на конкретну життєву ситуацію, яка передбачена в її гіпотезі. Існують різні способи класифікації юридичних фактів. Залежно від підстав розрізняють такі види юридичних фактів: за вольовим критерієм юридичні факти поділяються на юридичні дії та юридичні події. Юридичні дії — це обставини, які пов'язані з вольовою поведінкою суб'єкта правовідносин та характеризуються як зовнішній прояв його волі і свідомості. Усі юридичні дії можуть бути правомірними, тобто такими, що відповідають вимогам норм права (наприклад, укладення договору) або неправомірними, тобто такими, що не відповідають вимогам норм права (наприклад, вчинення правопорушення). Юридичні події — це обставини або явища, виникнення, дія і припинення яких не залежить від волі суб'єктів правовідносин, але з настанням яких настають певні правові наслідки. Розрізняють стихійні (природні), антропогенні (людські) та техногенні події. З ними пов'язано виникнення правових відносин по відшкодуванню збитків, по спадкоємству, по виплаті страхових коштів (наприклад, у разі катастрофи, пов'язаною з технікою) тощо. Зазначені події ніяких юридичних зобов'язань не за собою не тягнуть, а лише служать підставами для них.

Питання цільових виступів:

1. Сучасна класифікація суб'єктів правовідносин.
2. Класифікація юридичних фактів.

Література:**Основна:**

1. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 301-316.
2. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 234-243. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
3. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 219-258. <http://surl.li/ifuqm>.
4. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 180-185. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с., С. 62-67. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/ac7bb7eb-c151-4cbe-9a21-1694ad17b988>.
2. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с., С. 406-419.
3. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с., С. 430-445. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava>.
4. Погрібний І. М. Генеза складу правових відносин. Право і безпека. 2022 № 3(86). С. 160-170.

Тема № 6. Правовий статус людини і громадянина. Інструменти захисту прав людини і громадянина.**Семінарське заняття № 10. Правовий статус людини і громадянина.**

Навчальна мета заняття: вивчення поняття, видів правового статусу людини і громадянина, особливостей понять гендер та гендерна рівність.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Співвідношення понять «права людини» та «права громадянина».
2. Поняття та структура правового статусу людини і громадянина.
3. Гендер і гендерна рівність: основні поняття та концепції.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання необхідно розпочати із історії прав людини. Ідея прав людини проходить довгий шлях. Вона черпає своє натхнення з античної філософії права і політики, християнства і філософії Нового часу. З появою у 1948 році Загальної декларації прав людини як реакції на жах Другої світової війни можна казати про еру прав людини у міжнародному праві і у світі в цілому. Неодмінно слід розглянути співвідношення прав людини і громадянина та обов'язки держави. Цікавим для міркування є про те, що права людини – єдність цінностей, філософських понять «людська гідність», «свобода», «рівність». Іншими словами сукупність цих трьох елементів складає «концепцію прав людини». Варто не забувати, що цілісність і взаємозв'язок прав людини і громадянина виявляються в тому, що права громадянина є різновидом прав людини (їх називають політичними правами людини). Звичайно права людини і громадянина фіксуються в одному нормативно-правовому акті (наприклад, такою є французька Декларація прав людини і громадянина, конституції більшості сучасних держав).

Готуючись до другого питання, слід сформулювати визначення основ правового статусу особи, навести перелік усіх елементів, розкрити їх зміст. Необхідно розмежувати поняття «загальний», «спеціальний» та «індивідуальний» правовий статус, а також основи правового статусу в широкому та вузькому сенсі слова. Варто акцентувати увагу на відмінностях між правами і свободами, правами людини і правами громадянина. Слід також мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави.

Під час вивчення останнього питання теми слід розкрити базові поняття гендеру. Аналізуються час і причини появи поняття «гендер». Окремо слід зупинитися на питаннях гендерної рівності, включаючи право на доступ до служби в лавах Національної поліції України.

Питання цільових виступів:

1. Українське законодавство про права людини.
2. Співвідношення категорій право, свобода, обов'язок людини та держави, гарантії.
3. Гендерна рівність в умовах воєнного стану.
4. Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: статус і практика застосування в Україні.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року.

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
(https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).

3. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

5. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

7. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

8. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

9. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

10. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 455-480.

11. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 261-272. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

12. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 91-107. <http://surl.li/ifuqmq>.

13. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 100-122. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Атаманова Н. В. , Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 3-6.

2. Гетьман Є. А. , Мерник А. М. , Шаповал Р. В. Відносні права людини в умовах особливих правових режимів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2022. Т. 29, № 1. С. 26-38.

3. Губанов О. Питання балансування свободи вираження поглядів і безпекових факторів під час воєнного та надзвичайного стану. *Право України*. 2022. № 8. С. 95-107.

4. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. *Наукові записки: Сер. Право*. 2023. Вип. 14. С. 21-26. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/290/293>.

5. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. Наукові записки: Сер. Право. 2023. Вип. 14. С. 21-26.

6. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 97-120. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

7. Лепеха В. О., Пряміцин В. Ю. Свобода як цінність в умовах правового режиму воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 13-17.

8. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 2. С. 13-17.

9. Мерник А. М., Зінченко О. В. Теоретико-правовий аспект обмеження окремих прав людини в умовах особливих правових режимів. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29, № 2. С. 105-118.

10. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с., С. 17-21. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf.

Семінарське заняття № 11. Правовий статус дитини.

Навчальна мета заняття: визначити основні поняття дитина, правовий статус дитини, загальні інструменти захисту прав дитини.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття дитина в національному законодавстві та актах міжнародного права.
2. Правовий статус дитини. Правовий статус дитини, що є внутрішньо переміщеною особою.
3. Захист прав дитини.

Методичні вказівки:

Відповідь на перше питання необхідно дослідити основні нормативно-правові акти у цій сфері. Зокрема, положення Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

Готуючись до другого питання, слід згадати визначення правовий статус людини, громадянина та сформулювати визначення. Варто акцентувати увагу на правах, гарантіях реалізації прав дитини, що містяться у положеннях Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, законів України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, «Про забезпечення прав і свобод

внутрішньо переміщених осіб».

Розглядаючи третє питання, необхідно керуватися статтею 55 Конституції України, що передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Обов'язково слід врахувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», які регламентують особливості захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного часу. Необхідно згадати основні інструменти захисту прав людини і громадянина. Неодмінно слід проаналізувати положення закону України «Про безоплатну правову допомогу».

Питання цільових виступів:

1. Загальна характеристика Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.
2. Особливості захисту прав дитини в умовах воєнного стану.
3. Особливості звернення до Центру надання безоплатної правової допомоги за захистом прав дитини.
4. Особливості проведення медіації як інструменту захисту прав дитини.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).
3. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.
5. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
6. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://surl.li/bkhnf>.
7. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <http://surl.li/asidw>.
8. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
9. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

10. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

11. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 455-480.

12. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 261-272. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

13. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 91-107. <http://surl.li/ifuwqm>.

14. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 100-122. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Юшкевич О.Г. Гарантії забезпечення прав дитини у Законі України «Про охорону дитинства». Модернізація вітчизняної правової системи в умовах світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 316-319.

2. Юшкевич О.Г. Право дитини на вільне висловлення думки в актах національного та міжнародного права. Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції : матеріали Всеукр. наук.конф., м. Одеса, 10 грудня 2021р. Одеса: ОДУВС, 2021. 167 с. С. 66-69.

3. Юшкевич О.Г. Поняття «дитина» в українському законодавстві. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 10 груд. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 296 с., С. 106-107. URL: <https://er.dduvs.in.ua/>.

Семінарське заняття № 12. Інструменти захисту прав людини і громадянина.

Навчальна мета заняття: визначити основні інструменти захисту прав людини і громадянина в межах адміністративного та судового оскарження.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види інструментів захисту прав людини і громадянина.
2. Роль Європейського суду з прав людини у сфері захисту прав людини.
3. Захист прав людини і громадянина в умовах воєнного часу.

Методичні вказівки:

Перше питання розкривається шляхом характеристики основних

інструментів захисту прав людини і громадянина: об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод; проводити збори, мітинги та демонстрації (Стаття 39 Конституції України: «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї й проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»); направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення до органів державної влади (Закон України «Про звернення громадян», адміністративне оскарження, дисциплінарна відповідальність, діяльність органів прокуратури, Центр надання безоплатної правової допомоги); захищати в суді свої права і свободи (звернення до Конституційного Суду України, Вищого антикорупційного суду, звернення до місцевих, апеляційних судів, Верховного Суду); звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних установ або органів (Звернення до Європейського суду з прав людини).

При відповіді на друге питання слід проаналізувати положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейської конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року на предмет коло прав людини, що захищаються Європейською конвенцією з прав людини, та порядок звернення до Європейського суду з прав людини. Окремо необхідно зупинитися на положеннях Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини».

Розглядаючи третє питання, необхідно керуватися статтею 55 Конституції України, що передбачає право кожного будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань. Обов'язково слід врахувати положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану», Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», які регламентують особливості захисту прав людини і громадянина в умовах воєнного часу.

Питання цільових виступів:

1. Адміністративне оскарження: підстави та порядок подання скарги.
2. Особливості звернення до Конституційного Суду України.
3. Особливості звернення до звернення до місцевих, апеляційних судів, Верховного Суду.
4. Особливості звернення до Центру надання безоплатної правової допомоги.
5. Медіація як інструмент захисту прав людини.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).
3. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
5. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
6. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text>.
7. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
8. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
9. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
10. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <http://surl.li/asidw>.
11. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.
12. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.
13. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.
14. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.
15. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.
16. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
17. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
18. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 455-480.
19. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 261-272. URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

20. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 91-107. <http://surl.li/ifuwqm>.

21. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 100-122. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Безоплатна правова допомога. Порядок проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. URL: <http://surl.li/ddofz>.

2. Гудзь Т.І. Проблеми правового регулювання та забезпечення права на мирні зібрання в Україні. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 76-78. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4618>.

2. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474.

3. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Швидка проти України» (Заява № 17888/12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text.

Тема № 7: Реалізація норм права.

Семінарське заняття № 13: Реалізація норм права.

Навчальна мета заняття: вивчення поняття, ознак і основних форм реалізації правових норм, а також особливостей правозастосування норм права повноваженими суб'єктами.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття й основні форми реалізації норм права.
2. Правозастосування як особлива форма реалізації норм права. Поняття і риси.
3. Основні стадії застосування норм права. Акт застосування норм права: поняття, ознаки, види.
4. Поняття прогалин в праві, способи їх подолання та усунення.

Методичні рекомендації:

Перше питання необхідно почати із розкриття сутності таких категорій як використання норм права, виконання норм права та дотримання норм права. Особлива увага при цьому приділяється нормативним способам впливу на поведінку суб'єктів з допомогою дозволів, зобов'язань та заборон.

При підготовці до другого питання слід розуміти, що особливості розгляду категорії застосування норм права проявляються крізь такі аспекти як

специфічність суб'єктів цієї діяльності у порівнянні з суб'єктами простих (безпосередніх) форм реалізації норм права; складність та послідовність процедури (процесу) застосування; юридична особливість та форма наслідків процесу застосування норм права.

Третє питання потребує здійснення характеристики стадій правозастосовчої діяльності. Аналіз першої стадії – встановлення фактичних обставин юридичної справи вимагає, водночас, здійснення характеристики головних умов або вимог потрібності у такому застосуванні. Друга стадія – юридична кваліфікація може бути більш ретельно характеризована шляхом розподілу її на менш дрібні етапи: а) юридична кваліфікація фактичних обставин; б) юридична кваліфікація самої юридичної норми. Стадія прийняття рішення також може бути розподілена на підстадії для більш ретельного дослідження. Наприклад, безпосередньо розробка рішення та його формулювання – один етап; другий – закріплення означеного рішення у правозастосовчому акті.

Характеристика акту правозастосування вимагає не тільки його ретельний аналіз з точки зору внутрішньої побудови, але й порівняння з іншими видами юридичних актів: нормативно-правового та акту інтерпретації норм права. Здійснення класифікації видів правозастосовчих актів доцільно здійснювати з урахуванням різноманітності форм юридичного процесу, різноманітності суб'єктів правозастосування, рівня важкості для суб'єктів юридичних наслідків правозастосування та інші підстави розподілу по видах.

Останнє питання потребує з'ясування особливостей поняття прогалин у праві. Корисно здійснювати характеристику цієї категорії враховуючи, що це не тільки певний стан відносин, але й певний термін від моменту визначення існування не врегульованості нормами права певних відносин, до моменту набуття чинності новими нормативно-правовими актами. Пояснення засобів подолання прогалин в праві – аналогії закону та аналогії права доповнюється відповідними прикладами з юридичної практики, або з наукових юридичних джерел.

Теми рефератів:

1. Безпосередні форми реалізації права.
2. Співвідношення нормативно-правових актів і актів застосування норм права.
3. Суб'єкти застосування норм права.
4. Ефективність актів застосування норм права.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).

4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

6. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

7. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 455-480.

8. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 261-272. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

9. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 91-107. <http://surl.li/ifuwqm>.

10. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 100-122. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Гетьман Є. А. , Мерник А. М. , Шаповал Р. В. Відносні права людини в умовах особливих правових режимів. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29, № 1. С. 26-38.

2. Губанов О. Питання балансування свободи вираження поглядів і безпекових факторів під час воєнного та надзвичайного стану. Право України. 2022. № 8. С. 95-107.

3. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. Наукові записки: Сер. Право. 2023. Вип. 14. С. 21-26.

4. Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Випуск 3 (19). С. 107-111. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16894/1/19_Podpisnov.pdf.

Тема № 8. Правова поведінка, правопорушення, юридична відповідальність.

Семінарське заняття № 14. Правова поведінка, правопорушення.

Навчальна мета заняття: вивчення поняття, видів і типів правової поведінки, а також поняття та видів правопорушень, їх структурного складу.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття, види та правової поведінки.
2. Поняття та ознаки правопорушення.
3. Склад правопорушення.

Методичні вказівки:

Готуючись до першого питання, слід розуміти, що правова поведінка - це соціальна поведінка особи (дія або бездіяльність) свідомо вольового характеру, яка є врегульованою нормами права і спричиняє юридичні наслідки. Юридичне нейтральна поведінка не є правовою. Правова поведінка – форма вияву свободи особи. Правовій поведінці властиві такі ознаки: має соціальне значення як соціальне корисна (правомірна поведінка) або як соціальне шкідлива (правопорушення), що позначається на стані суспільних відносин у ході соціального розвитку; має зовні виражений характер у вигляді дії або бездіяльності. Дія безпосередньо впливає на відносини між суб'єктами. Бездіяльність, як правило, є вербальною (словесною), складається із різних висловлень, суджень і оцінок, які виражають внутрішній стан суб'єкта; має свідомо вольовий характер, тобто припускає усвідомлення обставин і можливість здійснювати волю: спрямовувати свою поведінку і керувати своїми вчинками тощо. З урахуванням змісту вчинку правова поведінка поділяється на два види: правомірну поведінку; правопорушення.

Розкриваючи друге питання, слід звернути увагу на те, що правопорушення є прямою протилежністю правомірній поведінці, та представляє собою діяння, яке є соціально шкідливим, протиправним, винним, вчинення котрого припускає притягнення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності. До основних ознак правопорушення слід віднести такі: суспільно шкідлива (наприклад, прогул) або суспільно небезпечна (зазіхання на життя людини) поведінка. Суспільна шкідливість (вина) і суспільна небезпека (злочин) — об'єктивна основна ознака, що відрізняє правомірну поведінку від неправомірної. Юридичний аспект шкідливості виражається в порушенні суб'єктивних прав і юридичних обов'язків або в протидії їх виконанню. Матеріальний аспект шкідливості полягає в заподіянні учаснику правовідносин матеріального або морального збитку; протиправна, неправомірна поведінка — суперечить нормам права, здійснюється всупереч праву, є свавіллям суб'єкта; являє собою порушення заборон, зазначених у законах і підзаконних актах, невиконання обов'язків, що виходять із нормативно-правового акта, акта застосування норм права або договору, укладеного на основі закону; свідомо вольова поведінка — визначається психікою людини, яка в момент вчинення правопорушення перебуває під контролем волі і свідомості, здійснюється усвідомлено і добровільно.

Відсутність вільного волевиявлення з юридичною умовою, за якою діяння не визнається правопорушенням, навіть якщо воно і мало шкідливі наслідки. Правопорушенням визнається лише неправомірне діяння деліктоздатної особи (малолітні і душевнохворі деліктоздатними не вважаються); дія (крадіжка, розбій, наклеп, образа) або бездіяльність (недбалість, прогул, залишення особи в безпомічному стані). Думки, наміри, переконання, що зовні не виявилися, не визнаються чинним законодавством об'єктом переслідування доти, поки вони не переросли у протиправні вчинки. Практика переслідування за інакомислення (опозиції) є виявом репресивної суті тоталітарного режиму в державі; винне діяння — дія, що виражає негативне внутрішнє ставлення правопорушника до інтересів людей, наносить своєю дією (або бездіяльністю) збитки суспільству і державі, містить доведену вину.

Розглядаючи третє питання, необхідно визначити поняття «склад правопорушення» як сукупність передбачених законом об'єктивних і суб'єктивних ознак діяння, які характеризують (визначають) його як правопорушення і є підставою залучення суб'єкта правопорушення до юридичної відповідальності та його структурні елементи: об'єкт (це ті суспільні відносини та цінності, що охороняються правом, на які спрямовано посягання суб'єктів правопорушення (наприклад, власність, духовні цінності, здоров'я людини та ін.), об'єктивну сторону (сукупність зовнішніх ознак, що характеризують дане правопорушення: протиправне діяння (дія чи бездіяльність) суб'єкта права; його шкідливі наслідки (спричинений шкідливий результат або погроза його настання); причинно-наслідковий зв'язок між діянням і шкідливим результатом. Крім зазначених основних елементів об'єктивної сторони, існують факультативні: спосіб вчинення правопорушення, місце і час, оточення тощо), суб'єкта (фізична особа або юридична особа, що вчинила правопорушення і є деліктоздатною, тобто має здатність нести юридичну відповідальність) і суб'єктивну сторону (сукупність ознак, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння і його негативних наслідків, а саме - вина, мотив, мета правопорушення. Обов'язковою ознакою тут є вина, що виражається у формах умислу (прямого і непрямого) чи необережність/необережності (злочинної самовпевненості і злочинної недбалості). Факультативною складовою суб'єктивної сторони правопорушення є мотив і мета. Мотив - це внутрішні процеси, що відображаються у свідомості особи і спонукають її скоїти правопорушення. Мета - це уявлення особи, що скоює правопорушення, про бажаний результат, до якого вона прагне) правопорушення.

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення правомірної поведінки із правосвідомістю.
2. Поняття і види міжнародних правопорушень.
3. Причини правопорушень і шляхи їх усунення.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
6. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
7. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
9. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
10. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 318-362.
11. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 275-301. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.
12. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 314-348. <http://surl.li/ifuqmq>.
13. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 202-217. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: монографія. Харків: Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с., С. 6-220. URL: <http://surl.li/iiek>.
2. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 25-34.

3. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 245-248.

4. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. «Jurnalul juridic national: teorie și practică». 2015. № 2. С. 18–21.

Семінарське заняття № 15. Юридична відповідальність.

Навчальна мета заняття: вивчення поняття, ознак і видів юридичної відповідальності.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та ознаки юридичної відповідальності.
2. Класифікація видів юридичної відповідальності.
3. Принципи та функції юридичної відповідальності.
4. Підстави настання та звільнення від юридичної відповідальності.
5. Відповідальність за порушення правового режиму воєнного стану.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «юридична відповідальність». Як правило, юридична відповідальність визначають в юридичній літературі як обов'язок правопорушника, покладення й виконання якого має зв'язок з такою категорією як державний примус. Юридична відповідальність - вид державного примусу, котрий є реакцією держави на правопорушення як суспільно небезпечне або шкідливе діяння, за котре правопорушник «тримає відповідь», «відповідає».

Готуючись до другого питання слід враховувати, що в системі права є галузі права (кримінальне право, адміністративне право), котрі допускають застосування примусових заходів до правопорушника тільки компетентними органами держави. Ряд галузей права (цивільне право, трудове право) поряд з можливістю застосування до правопорушника заходів державного примусу компетентними органами держави, допускають можливість добровільного («досудового») виконання правопорушником відповідного обов'язку як вида та міри його юридичної відповідальності. Найбільш оптимальною та істотною підставою для детальної класифікації системи юридичної відповідальності на види є особливості предмету і методу правового регулювання суспільних відносин, тобто галузевий критерій. На його підставі юридична відповідальність поділяється на такі основні різновиди: конституційну, кримінальну, адміністративну, цивільну, трудову (дисциплінарну та матеріальну).

При підготовці до третього питання слід звернути увагу, що форма закріплення принципів юридичної відповідальності може бути як прямою (шляхом безпосереднього фіксування в тексті нормативно-правового акта), так і опосередкованою іншими джерелами права і що юридична відповідальність як інститут правової системи виконує в ній певні функції.

В четвертому питанні необхідно дослідити підстави настання та звільнення від юридичної відповідальності, розглянувши фактичну та юридичну підстави, а також підстави звільнення від юридичної відповідальності.

Останнє питання слід готувати, виходячи із того, що порушення порядку встановлених заборон, обмежень та невиконання заходів правового режиму воєнного стану тягне за собою правові наслідки, що можуть бути підставою застосування кримінальної відповідальності.

Питання цільових виступів:

1. Загальна характеристика цілей та функцій юридичної відповідальності.
2. Позитивна відповідальність.
3. Правосуддя в умовах воєнного стану.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
6. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>.
7. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
8. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
9. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
10. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 318-362.
11. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с., С. 275-301. URL:

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

12. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с., С. 314-348. <http://surl.li/ifwqm>.

13. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с., С. 202-217. URL: <http://surl.li/fumjq>.

Додаткова:

1. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с., С. 15-17. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

2. Каленіченко Л. І. Юридична відповідальність як форма державно-правового примусу: монографія. Харків: Вид-во «НТМТ», 2017. 348 с., С. 6-220. URL: <http://surl.li/iiek>.

3. Каленіченко Л. І., Слинко Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 25-34.

4. Ковбаса В. М., Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 245-248.

5. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с., С. 133-143. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.

6. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. «Jurnalul juridic national: teorie și practică». 2015. № 2. С. 18–21.

Тема № 9. Конституційне право як галузь права.

Семінарське заняття № 16. Конституційне право як галузь права.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про конституційне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття конституційного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.

2. Предмет і метод конституційно-правового регулювання.

3. Система конституційного права.

4. Конституційно-правові відносини: поняття, особливості, види. Суб'єкти та об'єкти конституційно-правових відносин.

5. Джерела конституційного права.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «конституційне права». Як правило, конституційне право будь-якої сучасної країни – це основна галузь права держави, яка являє собою сукупність юридичних норм, що закріплюють політичну систему суспільства, економічну систему держави, форму правління, форму територіального устрою, правовий статус особи, виборче право, виборчу систему, політичний режим й інші найважливіші інститути даної держави. Необхідно також встановити співвідношення конституційного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Слід звернути увагу на те, що означає «політичний зміст» і «правова форма» відносин, що складають предмет конституційного права.

Метод конституційного права слід розглядати як певний «правовий арсенал», що використовується для цілеспрямованого впорядкування політико-правових відносин. При цьому метод правового регулювання не може зводитися до якогось одного чи навіть кількох способів: особливості методу полягають як раз у неповторному поєднанні певних способів правового регулювання. Окремі способи можуть використовуватися і в інших галузях права, однак уся сукупність, конкретний «набір» цих способів, є неповторним.

Розглядаючи питання про систему конституційного права, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя. Необхідно охарактеризувати кожен з елементів системи конституційного права, особливу увагу звернувши на інститути як найбільші структурні підрозділи цієї системи. При розгляді конституційно-правових норм як первинних, елементарних частин системи конституційного права, необхідно проаналізувати їх специфіку та видове розмаїття.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування поняття конституційно-правових відносин та їх особливостей. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти конституційно-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення конституційно-правових відносин.

Вивчення п'ятого питання передбачає аналіз джерел конституційного права з точки зору способів зовнішнього оформлення конституційно-правових норм та надання їм офіційного, загальнообов'язкового характеру. Освітлюючи питання про джерела конституційного права, потрібно відзначити, що конституції є основними джерелами даної галузі. Звичайні закони й інші нормативні акти є джерелами лише тоді, коли вони містять державно-правові норми. До числа найважливіших джерел конституційного права належать: конституційні закони, органічні закони, парламентські закони, нормативні акти

урядів і глав держав, конституційні звичаї (у літературі їх називають конституційними угодами або конвенційними нормами), судові прецеденти, акти, що видаються в порядку тлумачення конституційних норм і законів, міжнародні і внутрішньодержавні договори.

Питання цільових виступів:

1. Класифікація конституційно-правових норм за різними ознаками.
2. Місце і роль конституційного права в національній системі права України.
3. Судовий прецедент як джерело конституційного права.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
4. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
5. Конституційне право : підручник / [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.], за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с., С. 6-74. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/76fad686-f9c4-4aa7-b66a-5ee94eb17d75>.

Додаткова:

1. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с., С. 122-140. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/888/3_Zagalna_teor%D1%96ja_prava_vnutri.pdf, https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf.
2. Совгіря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. Український часопис конституційного права. 2017. № 1. С. 41-46. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/5-olha-sovhyria-predmet-konstytutsiinoho-prava-ukrainy-aksiolohichna-skladova-suchasnomu-etapi.pdf>.
3. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. Право і суспільство. 2020. № 4. С. 35-46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf.

Семінарське заняття № 17. Конституція як основний закон суспільства і держави. Засади конституційного ладу сучасної держави.

Навчальна мета заняття: вивчення правового статусу конституції, з'ясувати поняття конституційного ладу, його ознаки та умови; визначити взаємозв'язок між конституційним ладом та політикою держави; дати загальну характеристику засад конституційного ладу сучасної держави як провідного конституційно-правового інституту.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Конституція як основний закон суспільства і держави.
2. Юридична характеристика чинної Конституції України. Конституційна реформа в Україні.
3. Поняття конституційного, суспільного та державного ладу, їх співвідношення. Ознаки конституційного ладу.
4. Конституційне закріплення політичної системи на сучасному етапі державотворення.
5. Конституційне закріплення економічної системи сучасної держави.
6. Конституційне регулювання соціальних відносин.
7. Конституційне регулювання духовно-культурних відносин у сучасному суспільстві.

Методичні вказівки:

Готуючись до першого питання слід враховувати, що значення конституції для сучасної держави наразі важко переоцінити. Адже саме в основному законі закріплюється статус певної території як незалежної суверенної держави. Відсутність у країні формальної конституції ускладнює визнання такої держави повноправним суб'єктом міжнародних відносин. Отже, в реаліях сьогодення конституція виконує функцію паспорту держави за аналогією із паспортом громадянина. слід звернути увагу на те, що термін «конституція» має тривалу історію і на сьогодні вживається в кількох значеннях, насамперед як «конституція юридична» і «конституція фактична». Необхідно з'ясувати зміст кожного з названих понять, розкрити співвідношення між ними. Розкриваючи юридичні властивості конституції, слід навести їх перелік та зміст, акцентуючи увагу на тому, що окремі з них мають матеріальний (змістовний) характер, а інші є формальними (зовнішніми); проте лише в комплексі вони дають змогу чітко відмежувати конституцію від усіх інших нормативно-правових актів.

Відповідаючи на друге питання, слід класифікувати чинну Конституцію України 1996 р. за всіма критеріями, що використовуються в науці конституційного права, у тому числі за історичними умовами прийняття (належністю до певного «покоління» конституцій), зовнішньою формою, порядком прийняття та зміни, формою правління, формою територіального устрою, політичним режимом, обсягом, ступенем відповідності реально існуючим суспільним відносинам тощо. Особливу увагу слід приділити конституційній реформі, розкрити її причини, основні напрямки та

перспективи.

Розкриваючи третє питання плану, варто звернути увагу на те, що в сучасній юридичній науці існує певне розмаїття поглядів на те, що таке конституційний лад та як він співвідноситься з державним, політичним та суспільним ладом. Слід з'ясувати поняття «суспільний лад» та його складових елементів. При цьому слід мати на увазі, що суспільний лад певної країни – явище об'єктивне. Воно відображає загальні закономірності суспільного розвитку і, водночас, специфіку базових суспільних відносин певної країни. Можливості юридичного впливу на суспільний лад значно обмежені. Проте у будь-якому державно-організованому суспільстві найбільш суттєві риси суспільного ладу неодмінно отримують юридичне закріплення. Суспільний лад у конституційній формі закріплення називається конституційним ладом

Слід також розкрити способи та зміст конституційно-правового регулювання відповідних підсистем суспільного ладу різних держав. При цьому слід мати на увазі, що склад принципів, які стосуються політичної, економічної, соціальної систем суспільства суттєво різняться у різних країнах. Доцільно звернутись до текстів конституцій різних країн.

При відповіді на четверте питання слід акцентувати увагу на конституційно-правових аспектах політичної системи. Необхідно дати визначення політичної системи, з'ясувати існуючі способи її закріплення у конституціях сучасних країн.

Розкриваючи п'яте питання, слід звернути увагу на конституційно-правове регулювання економічної системи; форми власності у зарубіжних країнах; державне регулювання економіки і антимонопольне законодавство.

При розгляді шостого питання, необхідно дати загальну характеристику конституційно-правовому регулюванню соціальних відносин, розкрити конституційно-правові принципи соціальної політики держав та їх реалізацію. Звернути увагу і на такі поняття як: структура суспільства, соціальна держава тощо.

Сьоме питання необхідно розглядати, розпочинаючи із загальної характеристики конституційно-правових основ духовно-культурних відносин: освіта, наука, культура, релігія. Слід розкрити конституційно-правові аспекти взаємовідносин між державою і церквою. Необхідно звернути увагу на конституційно-правові основи міжнаціональних відносин, мовну політику держави та її закріплення.

Питання цільових виступів:

1. Класифікація конституцій.
2. Порядок внесення змін до Конституції України.
3. Конституційний процес в Україні: історичний досвід, сучасний стан і перспективи.
4. «Політичний плюралізм»: практичне значення для розвитку демократичної держави.
5. Конституційний принцип найвищої соціальної цінності людини: його зміст та значення для розбудови України як правової, демократичної держави.
6. Конституційно-правовий статус основних суб'єктів політичної системи

України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
4. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.
5. Конституційне право : підручник / [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.], за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с., С. 6-74. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/76fad686-f9c4-4aa7-b66a-5ee94eb17d75>.

Додаткова:

1. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132-133.
2. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2019. Вип. 2 (86). С. 78-94. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/186>.

Тема № 10. Конституційно-правовий статус особи та органів публічної влади.

Семінарське заняття № 18. Конституційно-правовий статус особи.

Навчальна мета заняття: охарактеризувати елементи основ правового статусу особи, розкрити сутність і зміст конституційних прав, свобод та обов'язків громадян як головного елемента основ правового статусу особи; сформувати комплексне уявлення про громадянство як провідний елемент основ правового статусу особи.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття правового статусу особи як загальний конституційно-правовий інститут.
2. Елементи правового статусу особи. Конституційні права, свободи та

обов'язки як базові елементи правового статусу особи.

3. Поняття і принципи громадянства (підданства). Набуття та припинення громадянства.

4. Конституційно-правовий статус дитини в Україні.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «правовий статус особи» як юридично закріплене становище особи, як соціального суб'єкта, в суспільстві, в її відносинах з іншими учасниками правового спілкування (державою, інститутами громадянського суспільства, іншими людьми), тобто це сукупність прав та обов'язків особи, які визначені та гарантовані конституцією та іншими нормативно-правовими актами, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана парламентом. Варто мати на увазі, що основи правового статусу особи є історично змінюваною категорією, що наповнюється дедалі глибшим змістом і найбільш концентровано відображає прогрес суспільства і держави. Відповідь щодо принципів правового статусу має ґрунтуватися на загальнотеоретичних постулатах про сутність і види правових принципів, способи їх об'єктивації. Необхідно навести перелік загальних і спеціальних принципів правового статусу громадян України, розкрити зміст кожного з них. Особливу увагу слід звернути на ті принципи, що становлять засади конституційного ладу України, насамперед принципи найвищої соціальної цінності людини, верховенства права, рівноправності, визнання міжнародно-правових стандартів.

При відповіді на друге питання необхідно навести перелік усіх елементів правового статусу особи та розкрити їх зміст. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що питання про структуру правового статусу особи є одним із найбільш дискусійних в юридичній літературі, а тому його елементний склад необхідно розглянути у широкому та вузькому сенсі слова.

Дане питання вимагає формулювання визначення основних (конституційних) прав і свобод, системного викладення їх сутнісних ознак та їх класифікації за різними критеріями. Окремо слід спинитися на кожній з груп основних прав, розкрити їх зміст та спосіб конституційного закріплення. Аналогічно слід підходити й до викладення питання про основні обов'язки. Особливу увагу слід звернути на те, що на відміну від відкритого переліку основних прав перелік основних обов'язків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Розкриваючи третє питання плану, слід сформулювати визначення громадянства (підданства), розкрити його сутність та ознаки. Необхідно вказати, що сутність громадянства найбільш концентровано виявляється в його принципах, серед яких розрізняють загальні (загальноправові) та спеціальні. Слід навести перелік принципів громадянства і розкрити їх зміст. Необхідно також визначити поняття набуття громадянства та розкритті змісту кожної з підстав набуття громадянства, що передбачені законодавством різних країн. Необхідно навести перелік вимог, що ставляться до осіб, які виявили бажання бути прийнятими до громадянства держави, а також назвати категорії осіб, які не можуть бути

прийнятті до громадянства за жодних підстав. Особливу увагу слід приділити проблемам визначення громадянства дітей. Слід сформулювати визначення припинення громадянства, навести перелік форм припинення громадянства за існуючим законодавством. Особливу увагу слід приділити підставам для втрати громадянства та з'ясуванню моменту, з якого припиняється громадянство.

Обговорення четвертого питання плану полягає в аналізі положень Конституції України щодо сукупності прав та обов'язків дитини, гарантій реалізації прав дитини, які визначені та гарантовані Конституції України

Питання цільових виступів:

1. Втрата громадянства України.
2. Права людини і формування правової держави в умовах реформування політичного та економічного ладу в Україні.
3. Правовий статус осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту.
4. Комісія при Президентові України з питань громадянства: порядок утворення, склад, повноваження.
5. Основні (конституційні) права та свободи іноземців та осіб без громадянства в Україні.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
5. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
6. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
8. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
9. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

10. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
11. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
12. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
13. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
14. Конституційне право : підручник / [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.], за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с., С. 101-141, 255-392, 426-464. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/76fad686-f9c4-4aa7-b66a-5ee94eb17d75>.

Додаткова:

1. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. Форум права. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/u/jrn/fp_index.htm_2017_4_15.
2. Лушпійко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 188-193. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf>.

Семінарське заняття № 19. Конституційно-правовий статус органів публічної влади.

Навчальна мета заняття: вивчення особливостей конституційно-правового статусу органів публічної влади (державних органів, органів місцевого самоврядування).

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Система органів державної влади в Україні.
2. Конституційно-правовий статус Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
3. Конституційно-правовий статус місцевого самоврядування в Україні.

Методичні вказівки:

Готуючись до першого питання слід враховувати, що система органів державної влади в Україні складається з глави держави – Президент України; єдиного органу законодавчої влади (парламенту) – Верховна Рада України; системи державних органів виконавчої влади: а) Кабінет Міністрів України – вищий орган у системі органів державної виконавчої влади; б) міністерства, державні служби, державні агентства, державні інспекції, центральні органи виконавчої влади зі спеціальним статусом; в) місцеві органи державної

виконавчої влади – місцеві державні адміністрації; територіальні органи центральних органів виконавчої влади (Головне управління Національної поліції, Департамент науки і освіти Харківської обласної державної адміністрації тощо); системи державних органів судової влади; Конституційного Суду України як орган конституційної юрисдикції.

При підготовці до другого питання слід звернути увагу, що відповідно до положень Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина та захист прав кожного на території України і в межах її юрисдикції на постійній основі здійснює Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі - Уповноважений), який у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Відповідь на третє питання вимагає ознайомлення із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», згідно з яким місцеве самоврядування в Україні – це право територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста - самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Питання цільових виступів:

1. Характеристика органів, які утворюються в структурі парламенту (керівництво, комітети (комісії), партійні фракції).
2. Охарактеризуйте правовий статус депутатів парламенту.
3. Компетенція Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.
4. Проаналізуйте повноваження Ради національної безпеки і оборони України.
5. Структура міністерства, іншого центрального органу виконавчої влади.
6. Правовий статус державних секретарів.
7. Місце Верховного Суду у судовій системі України.
6. Правовий статус суддів в Україні.
7. Повноваження органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій у сфері захисту прав і свобод людини.
11. Особливості взаємодії органів місцевого самоврядування та місцевих державних адміністрацій.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
6. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
7. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
8. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14>.
9. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
10. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
11. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
12. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
13. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні : Закон України від 16.11.1992 № 2782-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12>.
14. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.
15. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
16. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
17. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
18. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України від 6 вересня 2012 р. № 5207-VI. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>
19. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
20. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
21. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
22. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

23. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
24. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
25. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
26. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3773-17>.
27. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>.
28. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
29. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.
30. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
31. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.
32. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
33. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 № 776/97-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.
34. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
35. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
36. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
37. Конституційне право : підручник / [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.], за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с., С. 101-141, 255-392, 426-464. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/76fad686-f9c4-4aa7-b66a-5ee94eb17d75>.

Додаткова:

1. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. Прикарпатський юридичний вісник. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8-13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>
2. Стахова Н. І., Михальчук В. М. Роль та функції уповноваженого з прав людини в державному управлінні України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 16. С. 97-103. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2021.pdf.

Тема 11. Адміністративне право як галузь права.

Семінарське заняття № 20. Адміністративне право як галузь права.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про адміністративне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття адміністративного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і метод адміністративно-правового регулювання.
3. Система адміністративного права.
4. Джерела адміністративного права.
5. Система органів виконавчої влади в Україні.
6. Адміністративно-правові відносини: поняття, особливості, види, структура.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «адміністративне право». Як правило, адміністративне право будь-якої сучасної країни – це сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини, що формуються під час забезпечення органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування реалізації та захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних і юридичних осіб, а також в процесі державного і самоврядного управління в сферах соціально-економічного й адміністративно-політичного розвитку та охорони громадянського порядку. Необхідно також встановити співвідношення адміністративного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Слід звернути увагу на те, що означає «політичний зміст» і «правова форма» відносин, що складають предмет адміністративного права.

Метод адміністративного права слід розглядати як сукупність правових засобів і способів (прийомів), які застосовуються суб'єктами публічної адміністрації в процесі право-застосовної діяльності для забезпечення регульовального впливу норм адміністративного права на управлінські суспільні відносини. Регулятивні засоби: приписи - вказівки щодо обов'язкового вчинення певних дій; заборони - покладення юридичного обов'язку утримуватися від вчинення певних дій; дозволи - надання можливості вчинити певні дії або ж утриматися від їх вчинення на власний розсуд. Для адміністративно-правового регулювання як основний засіб регулювання використовується припис. Але для регулювання «горизонтальних» адміністративно-правових відносин використовуються методи узгодження, координації та договірний метод.

Розглядаючи питання про систему адміністративного права, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя. Необхідно охарактеризувати кожен з елементів системи адміністративного права, особливу увагу звернувши на інститути як найбільші структурні підрозділи цієї системи.

Вивчення четвертого питання передбачає аналіз джерел адміністративного права з точки зору способів зовнішнього оформлення адміністративно-правових норм та надання їм офіційного, загальнообов'язкового характеру. Освітлюючи питання про джерела адміністративного права, потрібно відзначити, що конституції є основними джерелами даної галузі. Звичайні закони й інші нормативні акти є джерелами лише тоді, коли вони містять державно-правові норми. До числа найважливіших джерел адміністративного права належать: закони, міжнародно-правові договори, підзаконні нормативні акти судові прецеденти, акти, що видаються в порядку тлумачення адміністративних норм і законів.

Розглядаючи п'яте питання, слід зважати на те, що система органів виконавчої влади – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних держави органів, які створюють цілісну єдність у процесі реалізації виконавчої влади на території України. Згідно з конституційно-правовою моделлю в Україні функціонує три рівні органів виконавчої влади – вищі, центральні та місцеві.

Відповідь на шосте питання передбачає з'ясування поняття адміністративно-правових відносин та їх особливостей. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти адміністративно-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення адміністративно-правових відносин.

Питання цільових виступів:

1. Класифікація адміністративно-правових норм за різними ознаками.
2. Місце і роль адміністративного права в національній системі права України.
3. Судовий прецедент як джерело адміністративного права.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
3. Про адміністративні послуги: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.
4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

5. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
6. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
7. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
8. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
9. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.
10. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.
11. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
12. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.
13. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.
14. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
15. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР (із змін.). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр>.
16. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.
17. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
18. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
19. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>.
20. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>.
21. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
22. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17>.
23. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
24. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
25. Адміністративне право України. Загальна частина у схемах : навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В.

Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2019. 236 с., С. 18-45. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/7fe27b92-b536-4a8d-927a-b83bdc762df1>.

26. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галуцько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с., С. 15-38, 51-107, 229-266. URL: <http://surl.li/dipru>.

Додаткова:

1. Соболь Є. Формування правової категорії «суб'єкт публічної адміністрації». Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 4. С. 86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_4_18.

2. Бліхар М. М. Адміністративне право – юридична основа публічного адміністрування. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО. 2021. Вип. 66. С. 178-182. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/32.pdf>.

3. Яіцька Д. І. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми законності. 2022. Вип. 158. С. 29-46.

Семінарське заняття № 21. Поняття та особливості адміністративної відповідальності.

Навчальна мета заняття: вивчення особливостей адміністративної відповідальності та аналіз відповідного законодавства.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та особливості адміністративної відповідальності.
2. Структура Кодексу України про адміністративні правопорушення.
3. Основні поняття Кодексу про адміністративні правопорушення.
4. Провадження в справах про адміністративні правопорушення.
5. Особливості притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «адміністративна відповідальність», під якою розуміють вид юридичної відповідальності фізичних і юридичних осіб, яка полягає в застосуванні уповноваженими державою публічними органами (їх посадовими особами) певного виду адміністративного примусу – адміністративного стягнення (адміністративної санкції).

При відповіді на друге питання варто проаналізувати структуру Кодексу України про адміністративні правопорушення, що складається із Загальної та Особливої частин, має 5 розділів та 37 глав (33 основних і 4 додаткових). Відповідно до ст.1, завданням Кодексу України про адміністративні правопорушення є охорона прав і свобод громадян, власності, конституційного

ладу України, прав і інтересів підприємств, установ та організацій, встановленого правопорядку, зміцнення законності, запобігання правопорушенням, виховання громадян у дусі дотримання Конституції та законів України, поваги до прав, честі, гідності інших громадян, правил співжиття, виконання своїх обов'язків, відповідальності перед суспільством.

Розглядаючи питання про основні поняття Кодексу про адміністративні правопорушення, слід вивчити – що таке адміністративне правопорушення, обставини, що виключають адміністративну відповідальність, адміністративне стягнення, провадження в справах про адміністративні правопорушення, протокол про адміністративне правопорушення, заходи забезпечення провадження в справах про адміністративні правопорушення тощо.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування поняття та особливості провадження в справах про адміністративні правопорушення, а саме: перелік органів (посадових осіб), уповноважених розглядати справи про адміністративні правопорушення, підвідомчість справ про адміністративні правопорушення, порядок провадження в справах про адміністративні правопорушення, особи, які беруть участь у провадженні в справі про адміністративне правопорушення, розгляд справ про адміністративне правопорушення, постанови по справі про адміністративне правопорушення.

Вивчення п'ятого питання передбачає аналіз КУпАП щодо положень, які регламентують особливості притягнення неповнолітніх до адміністративної відповідальності – стаття 13 «Відповідальність неповнолітніх», стаття 24-1 «Заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх», глави 4, 22-24.

Питання цільових виступів:

1. Види адміністративних стягнень.
2. Обставини, що виключають адміністративну відповідальність.
3. Можливість звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення.
4. Обставини, що виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
3. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3477-15>.
4. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення : навч. посіб. / О.В. Кузьменко, М.В. Плугатир, І.Д. Пастух та ін.. Київ : Центр учб. літ., 2016. 387 с., С. 3-378. URL:

<https://lib.univd.edu.ua>.

5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с., С. 284-316. URL: <http://surl.li/dipru>.

Додаткова:

1. Безоплатна правова допомога. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх. URL: <http://surl.li/kjsnp>.

2. Тріпак Ю.Р., Краковська А.Є. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2019. Т. 1. №. 11. С. 23-28. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6668>.

Семінарське заняття № 22. Поняття та особливості адміністративного судочинства.

Навчальна мета заняття: вивчення засад адміністративного судочинства та аналіз відповідного законодавства.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та особливості адміністративного судочинства.
2. Структура Кодексу адміністративного судочинства України.
3. Основні поняття Кодексу адміністративного судочинства України.
4. Позовне провадження.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «адміністративне судочинство», під яким розуміють діяльність адміністративних судів щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у порядку, встановленому Кодексом адміністративного судочинства України (КАС України).

При відповіді на друге питання варто проаналізувати структуру Кодексу адміністративного судочинства України, що складається з 7 розділів та 391 статті. Кодекс адміністративного судочинства України - кодифікований акт у сфері публічно-правових відносин, який визначає юрисдикцію, повноваження адміністративних судів щодо розгляду адміністративних справ, порядок звернення до адміністративних судів та порядок здійснення адміністративного судочинства. Прийнятий Верховною Радою України 6 липня 2005 року. 15 грудня 2017 року кодекс був викладений у новій редакції

Розглядаючи питання про основні поняття Кодексу адміністративного судочинства України, слід вивчити – що таке адміністративна справа, публічно-правовий спір, адміністративний суд, судовий процес, суб'єкт владних повноважень, судові рішення, принципи адміністративного судочинства, адміністративна юрисдикція, позовне провадження тощо.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування особливості позовного провадження, зокрема порядок розгляду адміністративних справ в адміністративному суді.

Питання цільових виступів:

1. Принципи адміністративного судочинства.
2. Правнича допомога при вирішенні справ в адміністративному суді.
3. Територіальна юрисдикція (підсудність).

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12675>.
3. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
4. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
5. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с., С. 363-406. URL: <http://surl.li/dipru>.

Додаткова:

1. Безоплатна правова допомога. Звернення до суду: провадження в адміністративній справі. URL: <http://surl.li/kjswp>.
2. Портал судової влади України. Пам'ятка стадій розгляду адміністративних справ за Кодексом адміністративного судочинства України. URL: <https://vsh.ko.court.gov.ua/sud1009/gromadyanam/411/405807/>.

Тема № 12. Загальна характеристика публічної служби.

Семінарське заняття № 23. Загальна характеристика публічної служби.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про публічну службу та її види.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та види публічної служби.
2. Засади державної служби.
3. Служба в органах Національної поліції України.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «публічну

службу», під якою розуміють діяльність на державних політичних посадах, у державних колегіальних органах, професійна діяльність суддів, прокурорів, військова служба, альтернативна (невійськова) служба, інша державна служба, патронатна служба в державних органах, служба в органах влади Автономної Республіки Крим, органах місцевого самоврядування. це визначення є надмірно широким і викладено лише в цілях КАС України. Адже від публічної служби, як мінімум, необхідно відокремлювати діяльність політиків на державних політичних посадах та суддів. За своєю природою ці посади не є службовими.

Інше визначення публічної служби - правовий і соціальний інститут служби в державних і недержавних суб'єктах публічної влади (державних органах, органах місцевого самоврядування та інших органах, що здійснюють функції держави або місцевого самоврядування), працівники яких наділені публічно-правовим статусом.

Основними видами публічної служби є політична (президент, депутати); державна, яка, в свою чергу, складається з адміністративної і спеціалізованої (дипломатична, митна, податкова) служб; безпекова: військова, правоохоронна, служба безпеки, цивільного захисту; правнича: суддівська, прокурорська; муніципальна (служба в органах місцевого самоврядування) яка, в свою чергу, складається з виборної та адміністративної служб; патронатна (сукупність працівників державного органу, яких самостійно приймають на посади члени Кабінету Міністрів України, голови місцевих державних адміністрацій, згідно зі штатним розписом і категорією, що відповідає посаді. Патронатна служба може складатися з помічника, радника, керівника пресслужби або інших посад, передбачених штатним розписом).

Друге питання вимагає аналіз Закону України «Про державну службу».

Підготовка до третього питання потребує ознайомлення із положеннями Закону України «Про Національну поліцію», КУпАП тощо.

Питання цільових виступів:

1. Військово-політичне керівництво Збройними Силами України.
2. Принципи державної служби.
3. Порядок проведення конкурсу на зайняття посад державної служби.
4. Відсторонення поліцейського від виконання службових обов'язків (посади).
5. Обов'язки підрозділів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-VII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>.
3. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-vr>.

4. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2493-14>.
5. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.
6. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
7. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>.
8. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.
9. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
10. Про Державне бюро розслідувань : Закон України від 12.11.2015 № 794-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19>.
11. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.
12. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
13. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.
14. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.
15. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.
16. Адміністративне право України. Загальна частина у схемах : навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2019. 236 с., С. 97-116. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/7fe27b92-b536-4a8d-927a-b83bdc762df1>.
17. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с., С. 5-291. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/199400191.pdf>.

Додаткова:

1. Стрельченко О. Г. Доктринальна характеристика публічної служби в Україні: поняття та класифікація. Філософські та методологічні проблеми права. 2019. № 1 (17). С. 104-110. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1144/1148>.
2. Качан Я. Професіоналізація публічних службовців у сучасних умовах державотворення. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 6. С. 54-59. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/142/128>.

Тема 13. Кримінальне право як галузь права.

Семінарське заняття № 24. Кримінальне право як галузь права.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про кримінальне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття кримінального права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і метод кримінально-правового регулювання.
3. Система кримінального права.
4. Джерела кримінального права.
5. Кримінально-правові відносини: поняття, особливості, види, структура.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «кримінальне право». Як правило, кримінальне право – це система юридичних норм (а по суті – законів), прийнятих Верховною Радою України, що визначають загальні засади кримінальної відповідальності та встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є кримінальними правопорушеннями і які покарання підлягають застосуванню до осіб, що їх вчинили. Необхідно також встановити співвідношення кримінального права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Предметом кримінального права виступають відносини, що виникають у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення і застосуванням за це певних покарань (такі відносини називають кримінально-правовими). На відміну від інших норм права, що встановлюють дозволи, приписи та заборони, кримінально-правові приписи встановлюють майже виключно заборони, а їх суть зводиться до неухильного дотримання цих заборон. Через це кримінально-правовому регулюванню притаманний імперативно-заборонний метод.

Розглядаючи питання про систему кримінального права, слід виходити із загальнотеоретичного постулату про те, що ця система є відображенням, з одного боку, цілісності, єдності відповідних правових норм, а з іншого – їх розмаїття, диференціації за окремими сферами політико-правового життя. Виходячи з такого твердження, можна визначити систему кримінального права як певний порядок розміщення законодавчих норм у Кримінальному кодексі України. На відміну від інших, норми кримінального права встановлюються тільки вищим законодавчим органом і мають форму закону. В Україні їх систематизовано в єдиному законодавчому акті – Кримінальному кодексі, у якому надається опис узагальнених ознак, що дозволяють визнавати суспільно небезпечне діяння злочином, визначати підстави й межі кримінальної

відповідальності, а також умови звільнення від кримінальної відповідальності та покарання. Кримінальне право, як і кримінальне законодавство, складається із Загальної й Особливої частин.

Вивчення четвертого питання передбачає аналіз джерел кримінального права. Основними джерелами кримінального права є: Конституція України; законодавство України про кримінальну відповідальність – Кримінальний кодекс України; міжнародні договори та міжнародні угоди; рішення Конституційного Суду України; – практика Європейського суду з прав людини; постанови Пленуму Верховного Суду України та Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ (після судової реформи 2017 р. – Касаційний кримінальний суд Верховного Суду); нормативно-правові акти регулятивного законодавства; правова доктрина.

Відповідь на п'яте питання передбачає з'ясування поняття кримінально-правових відносин та їх особливостей. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти кримінально-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення кримінально-правових відносин.

Питання цільових виступів:

1. Конституція України як джерело кримінального права.
2. Правовий статус Касаційного кримінального суду Верховного Суду.
3. Постанови Пленуму Верховного Суду України як джерело кримінального права.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В.Б. Харченко, О.О. Житний, Ю.В. Орлов та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2020. 427 с., С. 3-42. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>.

Додаткова:

1. Максимович Р. Л. Судовий прецедент як джерело кримінального права. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 1 (11). С. 93-102. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3704/1/13.pdf>.
2. Олійник О. Зумовленість виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин принципами кримінального права. Підприємництво, господарство і право. 2021, № 3. С.226-231. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/38.pdf>.

Семінарське заняття № 25. Поняття та особливості кримінальної відповідальності.

Навчальна мета заняття: вивчення особливостей кримінальної відповідальності та аналіз відповідного законодавства.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та особливості кримінальної відповідальності.
2. Структура Кримінального кодексу України.
3. Основні поняття Кримінального кодексу України.
4. Поняття і система Особливої частини кримінального права України.
5. Особливості притягнення неповнолітніх до кримінальної відповідальності.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «кримінальна відповідальність», під якою розуміють вид юридичної відповідальності, що полягає у вимушеному зазнаванні особою, яка вчинила кримінальне правопорушення, державного осуду, а також передбачених КК обмежень особистого, майнового або іншого характеру, що визначаються обвинувальним вироком суду й покладаються на винного спеціальними органами держави.

При відповіді на друге питання необхідно проаналізувати структуру Кримінального кодексу України (Закону про кримінальну відповідальність), що складається із Загальної, Особливої частин та Прикінцевих та перехідних положень, які складаються з двох розділів. Загальна і Особлива частини КК України пов'язані між собою і утворюють нерозривну системну єдність.

Розглядаючи питання про основні поняття Кримінального кодексу України, слід вивчити – що таке кримінальне правопорушення, покарання, суб'єкт кримінального правопорушення, вина та її форми, судимість, заходи кримінально-правового характеру тощо.

Відповідь на четверте питання передбачає з'ясування поняття і систему Особливої частини кримінального права України. Особлива частина Кримінального кодексу - це система норм, що встановлюють, які саме конкретні суспільно небезпечні діяння (дія чи бездіяльність) є злочинами, та які види покарань і в яких межах можуть бути застосовані до осіб, які їх вчинили. В Особливій частині формулюються ознаки окремих злочинів із вказівкою на види покарань і межі, в яких вони можуть призначатися. Система Особливої частини кримінального права становить собою вичерпну сукупність кримінально-правових норм, які розміщені у кримінальному законі у певному порядку та визначають, які саме суспільно небезпечні діяння є злочинами та які види й розміри покарання можуть бути призначені винним особам за їх скоєння, а також визначають окремі кримінально-правові поняття те встановлюють спеціальні підстави звільнення від кримінальної відповідальності за окремі злочини. Норми Особливої частини розташовані у

окремих розділах Кримінального кодексу за певною системою та у певній послідовності. Ця система має 20 розділів.

Вивчення п'ятого питання передбачає аналіз Кримінального кодексу України, Постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх», Постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру».

Питання цільових виступів:

1. Види покарань.
2. Обставини, які обтяжують покарання.
3. Звільнення від кримінальної відповідальності.
4. Обставини, що виключають кримінальну протиправність діяння.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>.
4. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.
5. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Б. Харченко, О. О. Житний, Ю. В. Орлов та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2020. 427 с., С. 43-53. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>.
6. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 655 с. URL: <https://lib.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Безоплатна правова допомога. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх. URL: <http://surl.li/kjsnp>.
2. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263–267. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/51.pdf>.

Семінарське заняття № 26. Склад кримінального правопорушення.

Навчальна мета заняття: розглянути поняття й види складів кримінального правопорушення, засвоїти зміст об'єктивних та суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та кримінально-правове значення складу кримінального правопорушення.
2. Елементи складу кримінального правопорушення.
3. Об'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення.
4. Суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення.
5. Види складів кримінального правопорушення.

Методичні вказівки:

Перше навчальне питання семінарського заняття передбачає визначення поняття та з'ясування змісту поняття складу кримінального правопорушення, його кримінально-правового значення, а також співвідношення понять «кримінальне правопорушення» та «склад кримінального правопорушення».

Друге питання заняття розраховане на засвоєння того, що склад кримінального правопорушення утворюють його елементи (тобто однорідні групи юридичних ознак, що характеризують злочинне діяння з якогось одного боку). Курсанти повинні засвоїти поняття та сутність елементів складу кримінального правопорушення: об'єкта кримінального правопорушення, об'єктивної сторони кримінального правопорушення, суб'єкта кримінального правопорушення, суб'єктивної сторони кримінального правопорушення.

Третє питання передбачає встановлення змісту об'єктивних ознак складу кримінального правопорушення: предмета кримінального правопорушення; суспільно небезпечного діяння (дії чи бездіяльності); суспільно небезпечних наслідків; причинного зв'язку між суспільно небезпечним діянням (дією чи бездіяльністю) та суспільно небезпечними наслідками; місця вчинення кримінального правопорушення; часу вчинення кримінального правопорушення; обстановки вчинення кримінального правопорушення; способу вчинення кримінального правопорушення; засобів вчинення кримінального правопорушення; знарядь вчинення кримінального правопорушення.

Четверте питання передбачає вивчення суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення: фізична особа; осудність особи; досягнення особою віку, з якого відповідно до КК України може наставати кримінальна відповідальність; вина; мотив; мета. Слід чітко знати, які ознаки складу кримінального правопорушення є обов'язковими, а які відносяться до факультативних.

По п'ятому питанню необхідно засвоїти зміст можливих класифікацій складів кримінального правопорушення: 1) за ступенем суспільної небезпечності (тяжкості); 2) за способом описання ознак складу злочину в

законі; 3) за особливостями законодавчої конструкції (або конструкції ознак об'єктивної сторони).

Питання цільових виступів:

1. Співвідношення понять «кримінальне правопорушення» та «склад кримінального правопорушення».
2. Підстави (критерії) поділу складів кримінального правопорушення на види.
3. Склад кримінального правопорушення: юридична модель та наукова абстракція.
4. Форми (способи) описання суспільно небезпечного діяння в положеннях КК України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В. Б. Харченко, О. О. Житний, Ю. В. Орлов та ін.; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2020. 427 с., С. 54-157. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>.
4. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 655 с. URL: <https://lib.univd.edu.ua>.

Додаткова:

1. Самілик Г. М. Склад злочину і його наповнення. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 159-164. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/287302631.pdf>.
2. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Вип. 2. С. 96-98. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/1026>.

Тема 14. Засади кримінального процесу.

Семінарське заняття № 27. Засади кримінального процесу.

Навчальна мета заняття: з'ясувати поняття кримінального процесу; охарактеризувати поняття, види та структуру кримінальної процесуальної норми; визначити поняття стадії кримінального процесу та їх систему.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та сутність кримінального процесу.
2. Структура Кримінального процесуального кодексу України.
3. Основні поняття Кримінального процесуального кодексу України.
4. Стадії кримінального провадження.
5. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх.

Методичні вказівки:

Перше навчальне питання семінарського заняття передбачає визначення поняття та з'ясування сутність кримінального процесу, під яким розуміють врегульована кримінально-процесуальним законом діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду за участю інших фізичних та юридичних осіб, спрямована на розслідування кримінальних правопорушень, викриття осіб, які їх вчинили, здійснення правосуддя у кримінальному провадженні, а також на вирішення питань, пов'язаних із виконанням судових рішень. *Кримінальний процес як галузь права (кримінально-процесуальне право)* - це одна із галузей права України, сукупність правових норм, що регулюють діяльність органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також інших фізичних та юридичних осіб, що залучаються у сферу кримінального судочинства, під час кримінального провадження. *Кримінальний процес як галузь науки* - це галузь правової науки, предметом дослідження якої є кримінально-процесуальне право, практика його застосування, а метою – вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства та практики діяльності суб'єктів кримінального процесу. *Кримінальний процес як навчальна дисципліна* - це дисципліна, яку вивчають у вищих навчальних закладах юридичного профілю, предметом якої є кримінально-процесуальне законодавство, практика його застосування, а також наука кримінального процесу.

Друге питання заняття розраховане на засвоєння структури КПК України, яка складається із 9 розділів та 39 глав, 485 статей.

Розглядаючи питання про основні поняття Кримінального процесуального кодексу України, слід вивчити – що таке державне обвинувачення, дізнання, досудове розслідування, досудове слідство, кримінальне провадження, притягнення до кримінальної відповідальності тощо.

Четверте питання передбачає вивчення стадій кримінального провадження: досудове розслідування; судове провадження у першій інстанції - підготовче провадження, судовий розгляд, винесення судового рішення; судове провадження з перегляду судових рішень - апеляційне провадження, касаційне провадження; виконання вироку; провадження за нововиявленими або виключними обставинами.

Відповідь на п'яте питання потребує вивчення положень глави 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх» Кримінального процесуального кодексу України.

Питання цільових виступів:

1. Дія Кримінального процесуального кодексу України в просторі, в часі,

за колом осіб.

2. Суд і підсудність за Кримінальним процесуальним кодексом України.
3. Обставини, що виключають участь слідчого судді, судді або присяжного в кримінальному провадженні.
4. Присяжні в кримінальному провадженні.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / [кол. авт.: Абламський С. Є., Глобенко Г. І., Романюк В. В. та ін.]; за заг. ред. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с., С. 6-18. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Kryminalnyi-protses-Ukr_2021.pdf.
5. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с., С. 5-146. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/kryminal-nyy-protses_LDUVS.pdf.

Додаткова:

1. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень: монографія / В. Г. Дрозд, В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилюк та ін.; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук.-досл. ін-т. Київ: 7БЦ, 2021. 420 с.
2. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2820>.
3. Кушпін В. П. Участь прокурора у судовому розгляді справ про застосування примусових заходів медичного характеру. Право.UA : наук.-практ. журн. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2022. № 3. С. 55-60. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-3/Pravo_ua_2022_3_055.pdf.

Тема 15. Цивільне право як галузь права.

Семінарське заняття № 28. Цивільне право як галузь права.

Навчальна мета заняття: формування комплексного уявлення про цивільне право у всіх його трьох аспектах: як галузь права, науку та навчальну дисципліну.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття цивільного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.
2. Предмет і метод цивільного-правового регулювання.
3. Система цивільного права.
4. Джерела цивільного права.
5. Цивільно-правові відносини: поняття, особливості, види, структура.
6. Цивільно-правова відповідальність.

Методичні вказівки:

Підготовка до першого питання вимагає засвоєння поняття «цивільне право». Як правило, цивільне право – сукупність правових норм, які регулюють шляхом диспозитивного методу особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників. Необхідно також встановити співвідношення цивільного права як галузі права, науки, навчальної дисципліни.

При відповіді на друге питання варто розпочати із загальнотеоретичної тези про те, що всі галузі права розрізняються за двома критеріями: за предметом і методом правового регулювання. Предметом цивільного права виступають особисті немайнові та майнові (цивільні відносини). Під цивільними правовідносинами слід розуміти вид соціальних відносин, що виникає з приводу особистих немайнових та майнових благ і зазнає юридичного впливу шляхом закріплення за учасниками даних відносин відповідних прав та обов'язків. Цивільно-правовий метод як спосіб впливу на формування і розвиток цивільних відносин заснований на постулаті: дозволене все те, що не заборонене законом. Загальнодозвільний порядок визначення виду, міри і засобів реалізації своєї юридично значущої поведінки у цивільному праві заснований на засадах юридичної рівності, диспозитивності та ініціативності. З огляду на це метод цивільного права отримав назву диспозитивного на відміну від методу імперативного (централізованого) – властивого публічному праву, що характеризується такими ознаками, як примус, жорстка ієрархічність суб'єктів відносин, законодавче визначення поведінки і компетенції останніх, їх владних повноважень.

Розглядаючи питання про систему цивільного права, слід виходити із того, що Під системою права розуміють обумовлене економічним і соціальним устроєм суспільства внутрішнє об'єднання в узгоджене, підпорядковане і єдине ціле правових норм і одночасний їх поділ на відповідні галузі, котрі як такі відносно самостійні, усталені і автономно функціонуючі. Структуру системи права складають норми права, інститути права, підгалузі та галузі права. Система цивільного права - це сукупність окремих частин - підгалузей, інститутів, субінститутів, цивільно-правових норм, що знаходяться у внутрішньому логічному зв'язку та залежності між собою. Структура системи цивільного права визначається особливостями тих відносин, що нею

регулюються, а її елементами є цивільно-правові норми, інститути, субінститути й підгалузі.

Вивчення четвертого питання передбачає аналіз джерел цивільного права. Джерела цивільного права – це система офіційно визнаних у державі форм, які містять цивільно-праві норми, основною метою яких є регулювання цивільних відносин. Система джерел цивільного права формалізована та деталізована главою 1 ЦК, яка має назву «Цивільне законодавство України». Вона складається із 10 статей, які характеризують джерела цивільного права та її систему. До джерел цивільного права належать: загальні засади цивільного законодавства (ст. 3 ЦК), Конституція України (ч. 1 ст. 4 ЦК), акти цивільного законодавства (ст. 4 ЦК), договір (ст. 6 ЦК), звичай (ст. 7 ЦК) та міжнародні договори (ст. 10 ЦК). Наведений перелік, виходячи зі структури та назви книги першої «Загальні положення» розділу I «Основні положення» та глави 1 «Цивільне законодавство України» ЦК, сьогодні є вичерпним. Джерела цивільного права характеризуються тим, що їх основне завдання – регулювати цивільні відносини.

Відповідь на п'яте питання передбачає з'ясування поняття цивільно-правових відносин, їх особливостей та структуру. Необхідно охарактеризувати суб'єктів та розглянути об'єкти цивільно-правових відносин, розкрити підстави виникнення і припинення цивільно-правових відносин.

Питання цільових виступів:

1. Конституція України як джерело цивільного права.
2. Об'єкти цивільно-правових відносин.
3. Цивільно-правова відповідальність неповнолітніх.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Цивільне право України: у 2-х ч.: навч. посіб. / [Аврамова О. Є., Апанасюк М. П., Батожська О. В. та ін.]; за заг. ред. В. А. Кройтора, Кухарева О. Є., Ткалича М. О. Запоріжжя: [б.в.], 2016. 385 с., С. 9-32. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/4f45755a-2f30-430d-88b1-626d2fc16a48>, <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f91dbef-db19-4d31-8990-bfed74158a2a/content>.
4. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева. Харків : ХНУВС, 2022. 332 с., С. 11-40. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/662f44cb-425d-4830-8697-364752bad5a0/content>.

Додаткова:

1. Павлюк Н. М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин: загальнотеоретичне дослідження. Юридичний електронний журнал. 2022. № 3. С. 100-102. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/21.pdf.

2. Шишка, О. Р. Принцип правової визначеності в цивільному праві України. Форум права. 2021. № 5. С. 6–17. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-017-2021-5-FP-Shyshka_3.pdf.

Тема 16. Засади цивільного процесу.

Семінарське заняття № 29. Засади цивільного процесу.

Навчальна мета заняття: засвоєння основних теоретичних положень щодо форм захисту цивільних прав та інтересів, щодо поняття цивільного судочинства та його принципів.

Кількість годин: 2 години.

Навчальні питання:

1. Поняття та сутність цивільного процесу.
2. Структура Цивільного процесуального кодексу України (ЦПК України).
3. Основні поняття Цивільного процесуального кодексу України.
4. Стадії цивільного провадження.

Методичні вказівки:

Перше навчальне питання передбачає визначення поняття та з'ясування сутності цивільного процесу, під яким розуміють встановлений законодавством порядок розгляду і вирішення цивільних справ. Здійснюється у вигляді відповідного судового провадження (позовного, наказного чи окремого) судом відповідної інстанції (першої інстанції, апеляційної або касаційної).

Друге питання заняття розраховане на засвоєння структури ЦПК України, яка складається із 11 розділів, розділів «Прикінцеві положення», «Перехідні положення». Цивільний процесуальний кодекс України визначає юрисдикцію та повноваження загальних судів щодо цивільних спорів та інших визначених цим Кодексом справ, встановлює порядок здійснення цивільного судочинства. Завданням цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Розглядаючи питання про основні поняття Цивільного процесуального кодексу України, слід вивчити – що таке право на звернення до суду за захистом, способи захисту, які застосовуються судом, цивільна юрисдикція, учасники судового процесу, наказне, позовне провадження тощо.

Четверте питання передбачає вивчення стадій загального позовного провадження цивільного процесу: відкриття провадження у цивільній справі; підготовче провадження; можлива стадія - врегулювання спору за участі судді; розгляд справи по суті; прийняття рішення по суті спору.

Питання цільових виступів:

1. Застосування Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в цивільному судочинстві.
2. Загальна характеристика основних принципів цивільного судочинства.
3. Місце цивільного процесу в правовій системі України.

Література:

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Цивільний кодекс України: Закон України 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.
4. Цивільний процес : навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.] ; за заг. ред. В. А. Кройтора. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с., С. 10-27, 183-245. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/610deeb0-76fa-4421-8361-1d8674694e5a>.
5. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022, 412 с., С. 55-146. URL: <http://surl.li/ezjvr>.

Додаткова:

1. Науково-практичний коментар ЦПК Цивільного процесуального кодексу України. URL: <http://surl.li/hmjt>.
2. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Підприємництво, господарство і право. 2017. С. 55–58. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/13.pdf>.

3. Рекомендована література

Основна:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
2. Загальна декларація прав людини: Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15.10.1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text.
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

(https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/convention_ukr).

5. Кодекс адміністративного судочинства України: Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#n12675>.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>.

7. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

8. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

9. Про адміністративні послуги: Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#Text>.

10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

11. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. URL: <http://surl.li/asidw>.

12. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>.

13. Про Вищу раду правосуддя : Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19>.

14. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

15. Про громадянство України: Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.

16. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>.

17. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 05.02.2015 № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

18. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

19. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24.08.2023 № 3354-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-20#Text>.

20. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII. URL: <http://surl.li/bkhnf>.

21. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

22. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.

23. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>.

24. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text>.

25. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

26. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27.02.2014 № 794-VII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.

27. Про Конституційний Суд України: Закон України від 13.07.2017 № 2136-VIII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2136-19>.

28. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

29. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 09.04.1999 № 586-XIV (із змін.). URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/586-14>.

30. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України у чинній редакції від 31.03.2023 № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text>

31. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>.

32. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>.

33. Про політичні партії в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2365-III. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>.

34. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>.

35. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

36. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства: Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text>.

37. Про приєднання України до Статуту Ради Європи: Закон України від 31.10.1995 № 398/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/95-%D0%B2%D1%80#Text>.

38. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1697-18/page1>.

39. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.

40. Про Раду національної безпеки і оборони України : Закон України від 05.03.1998 № 183/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.

41. Про ратифікацію Протоколу до Угоди про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами про Рамкову угоду між Україною та Європейським Співтовариством про загальні принципи участі України в програмах Співтовариства: Закон України від 21.09.2011 № 3764-VI: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3764-17#Text>.

42. Про Регламент Верховної Ради України : Закон України від

10.02.2010 № 1861-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.

43. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>.

44. Про статус народного депутата України: Закон України від 17.11.1992 № 2790-XII. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2790-12>.

45. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

46. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

47. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.1997 №776/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

48. Про центральні органи виконавчої влади: Закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3166-17#Text>.

49. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

50. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 № 1618-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>.

51. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text>.

52. Про затвердження Порядку перевірки документів в осіб, огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян під час забезпечення заходів правового режиму воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1456. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1456-2021-%D0%BF#Text>.

53. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04#Text>.

54. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06#Text>.

55. Адміністративна відповідальність та провадження в справах про адміністративні правопорушення : навч. посіб. / О.В. Кузьменко, М.В. Пругатир, І.Д. Пастух та ін.. Київ : Центр учб. літ., 2016. 387 с. URL: <https://lib.univd.edu.ua>.

56. Адміністративне право України. Загальна частина у схемах : навч. посіб. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; за заг. ред. В. В. Сокурєнка. Харків : ХНУВС, 2019. 236 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/7fe27b92-b536-4a8d-927a-b83bdc762df1>.

57. Адміністративне право України. Повний курс : підручник / Галунько В., Діхтієвський П., Кузьменко О., Стеценко С. та ін. Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2018. 446 с. URL: <http://surl.li/dipru>.

58. Загальна теорія права : підручник / [О. В. Петришин, Д. В. Лук'янов, С. І. Максимов, В. С. Смородинський та ін.] ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2020. 568 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/888/3_Zagalna_teor%D1%96ja_prava_vnutri.pdf, https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/KNIGI_2009/TEorijaDerjav_2009.pdf.

59. Конституційне право : підручник / [О. С. Бакумов, Л. Д. Варунц, Т. І. Гудзь та ін.], за заг. ред. О. С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М. І. Марчука. Харків, 2019. 484 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/76fad686-f9c4-4aa7-b66a-5ee94eb17d75>.

60. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / В.Б. Харченко, О.О. Житний, Ю.В. Орлов та ін.; за заг. ред. О.М. Литвинова. Харків : ХНУВС, 2020. 427 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4b73643c-9591-41ba-b399-e15660924037/content>.

61. Кримінальне право України. Особлива частина : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 655 с. URL: <https://lib.univd.edu.ua>.

62. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / [кол. авт.: Абламський С. Є., Глобенко Г. І., Романюк В. В. та ін.]; за заг. ред. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с. URL: https://fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/Kryminalnyi-protses-Ukr_2021.pdf.

63. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с. URL: https://law.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/03/kryminal-nyy-protses_LDUVS.pdf.

64. Малиновський В. Я. Публічна служба в Україні: підручник. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2018. 312 с. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/199400191.pdf>.

65. Теорія держави і права : підруч. / за заг. ред. О. М. Бандурки; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2018. 416 с. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6689/Teoriia%20derzhavy%20i%20prava_pidruchnyk_KhNUVS_2018.pdf?sequence=4&isAllowed=.

66. Теорія держави і права : підруч. / кол. авт. ; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, проф. Ю.А. Ведерніков. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016 ; Ліра ЛТД. 480 с. <http://surl.li/ifuqmq>.

67. Тополевський Р. Б., Федіна Н. В. Теорія держави і права: навч. посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 268 с. URL: <http://surl.li/fumjq>.

68. Цивільне право України: у 2-х ч.: навч. посіб. / [Аврамова О. Є., Апанасюк М. П., Батожська О. В. та ін.]; за заг. ред. В. А. Кройтора, Кухарева О. Є., Ткалича М. О. Запоріжжя: [б.в.], 2016. 385 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/4f45755a-2f30-430d-88b1-626d2fc16a48>, <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/5f91dbef-db19-4d31-8990-bfed74158a2a/content>.

69. Цивільне право. Загальна частина : навч. посіб. / [О. Є. Аврамова, А. С. Горбенко, Н. О. Горобець та ін.] ; за заг. ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева.

Харків : ХНУВС, 2022. 332 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/662f44cb-425d-4830-8697-364752bad5a0/content>.

70. Цивільне процесуальне право України (Загальна частина): підруч. / О.В. Гетманцев, Л.А. Кондрат'єва, Л.А. Остафійчук, А.Л. Паскар, І.Ю. Татулич; за ред. О.В. Гетманцева. Чернівці: Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 412 с. URL: <http://surl.li/ezjvr>.

71. Цивільний процес : навч. посіб. / [О. Г. Бортнік, О. Л. Зайцев, В. А. Кройтор та ін.] ; за заг. ред. В. А. Кройтора. Харків : ХНУВС, 2022. 336 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/items/610deeb0-76fa-4421-8361-1d8674694e5a>.

Додаткова:

1. Атаманова Н. В., Тицька Я. О. Теоретико-правові аспекти реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина в демократичному суспільстві. *Juris Europensis Scientia*. 2022. № 1. С. 3-6.

2. Безоплатна правова допомога. Адміністративна та кримінальна відповідальність неповнолітніх. URL: <http://surl.li/kjsnp>.

3. Безоплатна правова допомога. Звернення до суду: провадження в адміністративній справі. URL: <http://surl.li/kjswp>.

4. Безоплатна правова допомога. Порядок проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій. URL: <http://surl.li/ddofz>.

5. Бліхар М. М. Адміністративне право – юридична основа публічного адміністрування. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. 2021. Вип. 66. С. 178-182. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2021/11/32.pdf>.

6. Борщевський В., Василиця О., Матвеев Є. Публічне управління в умовах воєнного стану: інституційні трансформації, стратегічне планування та механізми розвитку. *Держава та регіони*. 2022. № 2. С. 30-35. URL: <https://er.ucu.edu.ua/handle/1/3218>.

7. Бурдін М. Ю., Логвиненко І. А., Лазарєв В. В. Теорія держави та права у визначеннях та схемах : довідник. Харків : ХНУВС, 2021. 108 с., С. 5-15. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/37860bb0-729b-427c-a551-bcd81f4f4d88/content>.

8. Визнання доказів недопустимими в кримінальному провадженні: аналіз слідчої практики крізь призму судових рішень: монографія / В. Г. Дрозд, В. В. Бурлака, Л. В. Гаврилюк та ін.; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Держ. наук.-досл. ін-т. Київ: 7БЦ, 2021. 420 с.

9. Воєнний стан в Україні. Актуальні роз'яснення, гарантії дотримання законності, заборони і обмеження, нормативне забезпечення К. : ВД «Професіонал», 2022. 226 с., с. 3-6. URL: <https://jurkniga.ua/contents/voienniy-stand-v-ukraini-aktualni-rozjasnennya-garantii-dotrimannya-zakonnosti-zaboroni-i-obmezhennya-normativne-zabezpechennya.pdf>.

10. Гайдар М. Є. Принципи місцевого самоврядування в аспекті процесу об'єднання територіальних громад в Україні. *Прикарпатський юридичний*

вісник. 2019. Вип. 4 (29), т. 2. С. 8-13. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/426>

11. Гетьман Є. А., Мерник А. М., Шаповал Р. В. Відносні права людини в умовах особливих правових режимів. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29, № 1. С. 26-38.

12. Головійчук Л. Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 263–267. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/3/51.pdf>.

13. Губанов О. Питання балансування свободи вираження поглядів і безпекових факторів під час воєнного та надзвичайного стану. Право України. 2022. № 8. С. 95-107.

14. Гудзь Т. І. Форми посягання на конституційний лад України // Харківський національний університет внутрішніх справ: 25 років досвіду та погляд у майбутнє: тези доп. міжнарод. наук.-практ. конф. (Харків, 22 лист. 2019 р.). Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х.: ХНУВС. С. 132-133.

15. Гудзь Т.І. Проблеми правового регулювання та забезпечення права на мирні зібрання в Україні. Національні та міжнародні механізми захисту прав людини: тези доп. Всеукр. круглого столу (м. Харків, 20 квіт. 2016 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2016. С. 76-78. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4618>.

16. Державознавство : підручник / Володимир Сухонос, Віктор Сухонос, Анатолій Куліш, Руслан Білокінь; за ред. Володимира Сухоноса. Суми : Університетська книга, 2021. 492 с. URL: http://www.book.sumy.ua/book?task=callelement&format=raw&item_id=1392&element=5c2ecec3-3c7b-427a-9a20-13b52a024c93&method=download.

17. Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (в авторській редакції), (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498 с. URL: <https://cutt.ly/eNZFAjy>.

18. Загоруй І. С. Теорія держави та права: навчальні матеріали для підготовки до державного іспиту : метод. рек. / І. С. Загоруй, Л. М. Загоруй ; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. Сєвєродонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2018. 451 с.

19. Іванов І. В., Супрун В. М. Міжнародні та європейські стандарти дотримання принципу гендерної рівності в умовах воєнного стану: соціально-правовий аспект. Наукові записки: Сер. Право. 2023. Вип. 14. С. 21-26. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/290/293>.

20. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Особливості діяльності національного агентства з питань запобігання корупції в умовах воєнного стану. Право і безпека. 2023. № 1(88). С. 25-34.

21. Каленіченко Л. І., Слинько Д. В. Поняття, ознаки та види корупції. Право і безпека. 2022. № 1(84). С. 39-46.

22. Кардаш А. В. Інформація про особу та персональні дані: окремі аспекти співвідношення. Форум права. 2017. № 4. С. 87-92. URL: http://nbuv.gov.ua/u_jrn/fp_index.htm_2017_4_15.

23. Качан Я. Професіоналізація публічних службовців у сучасних умовах державотворення. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2021. № 6. С. 54-59. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/142/128>.
24. Кельман М. С., Мурашин О. Г. Загальна теорія держави та права: підручник. К.: Кондор-Видавництво, 2018. 716 с.
25. Коваль І. Право на справедливий суд: практика Європейського суду з прав людини щодо України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_7474.
26. Ковальчук В., Токарська А. Філософія діалогу державі і суспільства. Право України. 2022. № 5. С. 124-134.
27. Ковбаса В. М. , Кусько Р. В., Дрозд Т. В. Діяльність Національної поліції в умовах воєнного стану: окремі проблемні питання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 245-248.
28. Конституційні права і свободи людини та громадянина в умовах воєнного стану : матеріали наук. семінару (23 червня 2022 р.) / Львів. держ. ун-т внутр. справ, Львівська лабораторія прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування НАПрН України. Львів : ЛьвДУВС, 2022. 315 с. URL: <https://cutt.ly/ANZmHq3>.
29. Косович В. Напрямок дії нормативно-правових актів у часі: необхідність нормативного визначення. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2023. № 76. С. 3-8.
30. Крестовська Н. М., Матвєєва Л. Г. Теорія держави і права: Підручник. Практикум. Тести. К.: Юрінком Інтер, 2015. 584 с. URL: <https://studies.in.ua/krestovska-nm-teorija-derzhavy-i-prava>.
31. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 2. 616 с. URL: <http://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/2820>.
32. Кушпін В. П. Участь прокурора у судовому розгляді справ про застосування примусових заходів медичного характеру. Право.UA : наук.-практ. журн. / Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2022. № 3. С. 55-60. URL: http://pravo.unesco-socio.in.ua/wp-content/uploads/archive/Pravo-ua-2022-3/Pravo_ua_2022_3_055.pdf.
33. Лепеха В. О., Пряміцин В. Ю. Свобода як цінність в умовах правового режиму воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 13-17.
34. Лук'янов Д. В. Теорія держави і права : посіб. для підгот. до іспитів / Д. В. Лук'янов, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський; за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2019. 172 с. URL: <https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/183/1-20.pdf>.
35. Лушпінко Ю. Конституційно-правовий статус біженців та внутрішньо переміщених осіб в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 2. С. 188-193. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/2/37.pdf>.
36. Магновський І. Й. Конституційність нормативних актів крізь призму верховенства Основного Закону держави. Наукові праці НУ ОЮА. 2023. Т.

XXXII. С. 85-93.

37. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 2. С. 13-17.

38. Максимович Р. Л. Судовий прецедент як джерело кримінального права. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 1 (11). С. 93-102. URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3704/1/13.pdf>.

39. Марченко Д. В. Зміни правової системи України в умовах воєнного стану. Трансформація правових систем в умовах збройних конфліктів : матер. круглого столу (м. Одеса, 10 лютого, 2023 р.) / НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права. Одеса : НУ «ОЮА», кафедра міжнародного та європейського права, 2023. С. 100-106. URL: <http://http://surl.li/ixzyx>.

40. Маслова О. О. Щодо значення факультативних ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. Вип. 2. С. 96-98. URL: <http://pyuv.onua.edu.ua/index.php/pyuv/article/view/1026>.

41. Мерник А. М., Зінченко О. В. Теоретико-правовий аспект обмеження окремих прав людини в умовах особливих правових режимів. Вісник Національної академії правових наук України. 2022. Т. 29, № 2. С. 105-118.

42. Науково-практичний коментар ЦПК Цивільного процесуального кодексу України. URL: <http://surl.li/hmjt>.

43. Олійник О. Зумовленість виникнення, існування та припинення кримінально-правових відносин принципами кримінального права. Підприємництво, господарство і право. 2021, № 3. С.226-231. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/3/38.pdf>.

44. Павлюк Н. М. Правова природа та поняття цивільних правовідносин: загальнотеоретичне дослідження. Юридичний електронний журнал. 2022. № 3. С. 100-102. URL: http://lsej.org.ua/3_2022/21.pdf.

45. Погрібний І. М. Генеза складу правових відносин. Право і безпека. 2022 № 3(86). С. 160-170.

46. Подпіснєв Д. С. Ознаки реалізації норм права. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2013. Випуск 3 (19). С. 107-111. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/16894/1/19_Podpisnov.pdf.

47. Полєва Я. В., Дергачов Є. В. Правовий нігілізм: теоретичний та практичний аспекти. Прикарпатський юридичний вісник. 2022. № 1. С. 18-22.

48. Портал судової влади України. Пам'ятка стадій розгляду адміністративних справ за Кодексом адміністративного судочинства України. URL: <https://vsh.ko.court.gov.ua/sud1009/gromadyanam/411/405807/>.

49. Рішення Європейського суду з прав людини. Справа «Швидка проти України» (Заява № 17888/12). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a40#Text.

50. Самілик Г. М. Склад злочину і його наповнення. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2018. Вип. 3–4 (12–13). С. 159-164. URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/287302631.pdf>.

51. Соболь Є. Формування правової категорії «суб'єкт публічної адміністрації». Актуальні проблеми правознавства. 2018. Вип. 4. С. 86-93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprpr_2018_4_18.

52. Совгиря О. Предмет конституційного права України: аксіологічна складова на сучасному етапі. Український часопис конституційного права. 2017. № 1. С. 41-46. URL: <https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2016-1/pdfs/5-olha-sovhyria-predmet-konstytutsiinoho-prava-ukrainy-aksiolohichna-skladova-suchasnomu-etapi.pdf>.

53. Стахова Н. І., Михальчук В. М. Роль та функції уповноваженого з прав людини в державному управлінні України. Інвестиції: практика та досвід. 2021. № 16. С. 97-103. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/16_2021.pdf.

54. Стоянова Т. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного процесуального права України. Підприємництво, господарство і право. 2017. С. 55–58. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2017/6/13.pdf>.

55. Стрельченко О. Г. Доктринальна характеристика публічної служби в Україні: поняття та класифікація. Філософські та методологічні проблеми права. 2019. № 1 (17). С. 104-110. URL: <https://philosophy.naiu.kiev.ua/index.php/philosophy/article/view/1144/1148>.

56. Терещук М. М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз. «Jurnalul juridic national: teorie și practică». 2015. № 2. С. 18–21.

57. Тріпак Ю. Р., Краковська А. Є. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса. 2019. Т. 1. №. 11. С. 23-28. URL: <https://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/view/6668>.

58. Уварова О. О. Права жінок та гендерна рівність : навчальний посібник. Київ : ФОП Голембовська О. О., 2018. 204 с. https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf. URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_9_copy.pdf.

59. Федоренко В. Л. Конституція та конституціоналізм: сутність, сенси і взаємозумовленість. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка. 2019. Вип. 2 (86). С. 78-94. URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/view/186>.

60. Федоренко В. Л. Система конституційного права: поняття та генезис. Право і суспільство. 2020. № 4. С. 35-46. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2020/4_2020/8.pdf.

61. Флоріан Енке. Незалежна і суверенна Україна є ключем до євроатлантичної безпеки. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2020/07/08/nezaleyona-suverenna-ukrana-klyuchem-do-vroatlantichno-bezpeki/index.html>.

62. Шишка О. Р. Принцип правової визначеності в цивільному праві України. Форум права. 2021. № 5. С. 6–17. URL: http://forumprava.pp.ua/files/006-017-2021-5-FP-Shyshka_3.pdf.

63. Юшкевич О.Г. Гарантії забезпечення прав дитини у Законі України «Про охорону дитинства». Модернізація вітчизняної правової системи в умовах

світової інтеграції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кропивницький, 22-23 березня 2023 р. / за заг. ред. О. Р. Антонова, С. І. Москаленко. Кропивницький : ЛА НАУ, 2023. С. 316-319.

64. Юшкевич О.Г. Поняття «дитина» в українському законодавстві. Актуальні проблеми державотворення, правотворення та правозастосування: матеріали наук. семінару (Дніпро, 10 груд. 2020 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2021. 296 с., С. 106-107. URL: <https://er.dduvs.in.ua/>.

65. Юшкевич О.Г. Право дитини на вільне висловлення думки в актах національного та міжнародного права. Правова система держави: проблеми формування та перспективи розвитку в контексті євроінтеграції : матеріали Всеукр. наук.конф., м. Одеса, 10 грудня 2021р. Одеса: ОДУВС, 2021. 167 с. С. 66-69.

66. Яїцька Д. І. Особливості участі громадян у публічному управлінні в умовах воєнного стану в Україні. Проблеми законності. 2022. Вип. 158. С. 29-46.

Інформаційні ресурси в інтернеті

1. Офіційний веб-сайт Верховної Ради України. URL: <http://portal.rada.gov.ua/>.

2. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/>.

3. Офіційний сайт Уповноваженого Верховної Ради України. URL: <https://ombudsman.gov.ua/>.

4. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: <http://www.president.gov.ua/>.

5. Офіційний сайт Ради національної безпеки і оборони України. URL: <http://www.rainbow.gov.ua>.

6. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

7. Наукова бібліотека Харківського національного університету внутрішніх справ. URL: <https://lib.univd.edu.ua/>.

8. «WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій. URL: <https://wiki.legalaid.gov.ua/>.

9. Онлайн курс «Права людини для держслужбовців». URL: <http://surl.li/jnoza>.

10. Онлайн курс «Людина та держава. Правила гри». URL: <http://surl.li/jnozk>.

Навчально-методичне видання

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**
з навчальної дисципліни «Правознавство»
обов'язкових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія

Редагування та комп'ютерна верстка *О. Юшкевич*

Підп. до друку 30.08.2023. Формат 60х84
Папір офсетний. Друк офсетний.
1 ум. друк. арк. Тираж 100 прим.